

**Ulusal Soruna
Marx ve Engels'in
Tarihsel Yaklaşımı**
Özgür Doğan

www.marksist.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
ALMANYA'DA DEVRİM ve SLAV HALKLARI	5
1848 Alman Devrimi: Gümrük Birliği ve Ulus-Devlet Sorunu	6
"Tarihsiz Uluslar" Kavramı ve Slav Halklarının Mücadelesi	9
Panslavizm	13
1848 Devrimlerinin Patlak Verişi ve Gelişimi	14
MARX ve ENGELS GERİDE BİR ŞEY BIRAKMADILAR MI?	20
Tarihsiz Uluslara ve Küçük Uluslara Yaklaşımında Lenin	22

Aralık 1994

Ulusal Soruna Marx ve Engels'in Tarihsel Yaklaşımı

savaşımında yer alırken, ikinciler gericilerin anti-demokratik entrika ve girişimlerinin piyonları durumuna geliyordu diyor Lenin. Ona göre, bu olgu o dönemde tartışılmazdı ve dolayısıyla Marx ve Engels'in tutumu doğrudu. Ancak, durum artık değişmiştir. *Artık söz konusu olan, demokrasiden ya da gericilikten yana uluslar değil, emperyalist büyük devletler ve onların emperyalist politikalarına karşı takınılacak tutumdur.* Bu durumda günün temel sorunu, *birleşmiş emperyalist devletler cephesine karşı savaşmak ve tüm ulusal hareketleri sosyalist devrim yararına kullanmaktır.*

"... *eskiden* asıl sorun «çarlığa karşı» (ve çarlığın demokratik olmayan amaçlarla kullandığı küçük-ulus hareketlerine karşı) ve Batının büyük devrimci halklarından yana savaşmaktı; *bugün* asıl sorun, artık birleşmiş olan emperyalist devletlerin, emperyalist burjuvazinin, sosyal-emperyalistlerin cephesine karşı savaşmak, ve emperyalizme karşı olan *tüm* ulusal hareketleri sosyalist devrim yararına kullanmaktır." ²⁴

Lenin de tıpkı Marx ve Engels gibi, toplumsal olguları, varoluş koşulları içinde, bizzat tarihin ve tarihselliğinin içinde inceler. Oysa Löwy ya da Nimni örneklerinde olduğu gibi, toplumsal olguları bütünlüğünden kopararak, bunları tarihsizleştirerek inceleyen yaklaşımlar, tarihin akışına küçük burjuvaca hümanist duygularla bir şeyler dayatmaya çabalamaktadırlar. Lenin'e göre artık günün temel sorunu, ulusların farklı siyasal tercihlere göre bölünmesi değil, emperyalist politikalar karşısında proletaryanın iki kampa bölünmesiydi. Emperyalist kamp sınırları içinde kalan proletaryanın içinde yeşeren şovenizm ve oportünizm, ancak ilhaklara karşı ve ulusların kaderlerini tayin hakkından yana bir mücadele ile kırılabilir ve böylece bu bölünmüşlük ortadan kaldırılabilirdi.

Her ne kadar Löwy, ulusal soruna yaklaşımda Marx ve Engels'i "ekonomizm"le suçlayıp, soruna siyasal açıdan yaklaştığı için Lenin'i kutluyorsa da, gördüğümüz gibi Lenin hiçbir zaman bir hareketin ekonomik ve tarihsel kökenlerinin analizini küçümsemedi. Ancak o, bunu, bütünlüğü içinde yani politik sonuçlarını da dikkate alarak değerlendirdi. Lenin'in analizi ne yalnızca iktisadi ve tarihsel ne de yalnızca siyasaldır. O, bir olgunun kendi tarihselliği ve özgünlüğü içinde tüm yönleriyle incelenmesi gerektiğini gayet iyi kavramıştı. Lenin'in Marx'tan devraldığı yöntemle giriştiği analiz, ne saf bir ekonomik analiz ne de ayakları havada bir siyasal değerlendirmedir. Bu analiz tamamıyla devrime kilitlenmiş bütünsel bir analizdir, yani kelimenin gerçek anlamıyla Marksist bir analizdir. Löwy'nin, onun politikanın özerkliğini kavradığı şeklindeki yorumu, bir veri olarak Lenin'in daha baştan olguları analitik olarak ele aldığını kabul eder. Böyle bir yaklaşım, Löwy'nin kendi yöntemlerini Lenin'e yansıtarak meşrulaştırma girişiminden başka bir şey değildir. Politika toplumsal bütünden yalıtk ve özerk değildir, onun kopmaz bir parçasıdır. Lenin'in ona verdiği değer ancak bu bütünsel yaklaşımının içinde anlam kazandı. Onun reddettiği şey, ekonomik analizin zorunluluğu ve olguların ancak bu temelde açıklanabileceği şeklindeki temel önerme değil, bu analizle yetinilmesi ve mücadelenin bununla sınırlanması, yani ekonomizmdi. Tüm olguları ekonomiye indirgemek ile ekonomik bir tahlilin yapılmasının gerekliliği arasındaki farkı Löwy'nin yöntemini benimseyenlerin artık öğrenmesi gerekiyor.

²⁴ age, s.185

ladığına kendilerini inandırmak için, Marx ve Engels'in 1848-1849 yıllarında yazdıklarını okumaları yeter. Bu bir gerçektir ve bu gerçek *o dönemde tartışma götürmezdi*: 1848'de devrimci halklar özgürlük için savaşıyorlardı ve onların baş düşmanı Çarlıktı, Çekler vb. ise gerici halklardı, Çarlığın ileri karakollarıydı.”²¹

Lenin buradan çok önemli iki sonuç çıkarır. Bu sonuçlar onun konuya bakışının köşe taşlarını oluşturur: **1. Birkaç büyük ve çok büyük halkın devrimci çıkarları, gericiliğin hizmetindeki bazı küçük ulusların hareketinden üstündür, 2. Ulusların kaderlerini tayin hakkı dahil, demokrasinin çeşitli istemleri kendi başına mutlak bir anlam ifade etmezler.** Marx ve Engels'in Slavlara karşı aldıkları tutumu, (Löwy'nin belirttiği gibi soyut, idealist ve metafizik karşı devrimci bir tutum olarak değil) somut bir olayın somut değerlendirmesinin en güzel örneklerinden biri olarak ele alan Lenin, “onların somut tahlillerinden gelecek için paha biçilmez dersler çıkarmalıyız” diye ekler:

“Onun için, Marx'ın taktiğinin örneklerini reddetmek şöyle dursun, ki bu, Marksizmi sözde kabul edip eylemde ondan kopmak olurdu, biz, onların somut tahlillerinden, gelecek için paha biçilmez dersler çıkarmalıyız. Ulusların kaderlerini tayin hakkı dahil, demokrasinin çeşitli istemleri mutlak şeyler değildir, bunlar, *dünya* demokratik hareketinin (bugün sosyalist hareketinin) tümünün bir *parçasıdır*. Bazı somut durumlarda, parçanın, bütünü ile çelişkiye düşmesi mümkündür; o zaman parça atılır. Bir ülkedeki cumhuriyetçi hareket bir başka ülkenin entrikalarının aleti olabilir ve bu işe kilise, mali çevreler ya da kralcılar katılabilir; biz o zaman, bu somut hareketi *desteklememekle* görevliyiz ama bu bahane ile uluslararası sosyal-demokrasinin programından cumhuriyet sloganını silmek gülünç olur.”²²

Yeterince açık.

Dahası var. Lenin, Ryazanov'un yayınladığı Engels'e ait bir makaledeki görüşleri olumlayarak şunları söylüyor:

“Engels, Avrupa'nın büyük, belli başlı uluslarının politik bağımsızlığını ve «kendi kaderini tayin hakkı»nı («kendi kendilerini yönetme hakkı»nı) proletaryanın tanıması gerektiğini belirtmekte, ve «milliyetçilik ilkesi»nin (özellikle bonapartçı uygulaması anlamında), yani **herhangi bir küçük ulusun büyük uluslarla aynı düzeyde tutulmasının saçmalığına** (abç) işaret etmektedir. «Ve Rusya'ya gelince» diyor Engels, «ancak kıyamet günü zorla elinden alınabilecek olan geniş bir çalınmış mülk [yani ezilen uluslar] yığınının alıkoyucusu olarak belirtilebilir.» Hem bonapartçılık ve hem çarlık, Avrupa demokrasisine *karşı* küçük ulus hareketlerini kendi çıkarları uğruna *kullanıyorlar*.”²³

Lenin, Marx ve Engels'in söz konusu tutumlarını inceledikten sonra, 1900'lerde artık durumun değiştiğini ve kapitalizmin emperyalist aşamaya yükseldiğini belirtir. Geçmişte uluslar büyük ve küçük uluslar halinde ikiye bölünüp birinciler demokrasi

GİRİŞ

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeki bürokratik rejimlerin çöküşünün artık yavaş yavaş gerilerde kaldığı, ancak etkilerini birçok siyasal oluşumun daha yeni yeni hissetmeye başladığı bir dönemden geçiyoruz. Gerek dünya çapında gerekse üzerinde yaşadığımız topraklarda, sol hareketin içinden çıkmayı başaramadığı ve dahası henüz çıkma belirtisini bile gösteremediği bir dağınıklık duruma egemen. Muazzam bir kafa karışıklığının, teorik kifayetsizliğin, ideolojik bunalımın ve örgütsel çöküşün genelleşmiş olması bir tarafa, yıllar boyu kendisini resmi komünizmin (Stalinizm) o ya da bu ölçüde dışında tutmuş hareketlerin de bu süreçten payını alması, döneme damgasını vuran tamamlayıcı bir yön oluşturuyor.

Şimdilik olumsuz görünen bu süreç, aslında ileriye yönelik olumlulukları da bir potansiyel olarak içinde barındırıyor. Böylesi dönemlerde ideolojik mevzileri savunma çabası ve teorik mücadele büyük önem taşıyor. Ancak teorik mücadele denildiğinde, bazen de bireysel bir teorik çalışma anlaşılıyor ne yazık ki. Gerek kendiliğindenci ekonomist ve popülist hareketler, gerekse Marksizmin akademik yorumcuları, teorik mücadeleden, gerçek mücadele sürecinden yalıtık bir çalışmayı anlıyorlar. Birinciler bunu akademisyenlik olarak küçümseyip teorik mücadeleye dudak bükürlerken, ikinciler onu çarpıtıp kendi bireysel egolarını tatmin aracı haline getiriyorlar.

Oysa teorik mücadelenin Marksist kavranışı bu yaklaşımların ikisinden de çok farklıdır. Ve o asıl olarak, sınıf mücadelesinde proletaryanın yolunu aydınlatacak ışığı sağlar. Varolan kafa karışıklığı daha da derinleştirerek politik kadrolara da yaygınlaştırma çabası içindeki sözümona politik akademisyenlerle hesaplaşmak ise bu mücadelenin önemli bir parçasını oluşturur.

* * *

Marksizmin kurucularından tüm toplumsal sorunlar konusunda tamamlanmış, sınırları çizilmiş ve kesin yanıtlar bekleyen, onlarda bunun işaretlerini arayan akademisyenler, metin analizinin ötesine geçmiyor ve kendi kurguları doğrultusunda seçtikleri çeşitli pasajları eklektik bir tarzda bir araya getirerek bunu Marksist teorisinin bütün bir toplamı olarak sunuyorlar. Ve ardından, kimileri üstü örtük olarak kimileri ise Marksizmi açıkça yadsımanın bir bahanesi olarak “Marksizmin toplum ve tarihi kavramakta yetersiz olduğu” iddiasını ortaya atıyorlar.

Ne var ki bu akademisyenler, Marksizmden hangi konuda olursa olsun genel geçer ve kesin bir ifade beklemenin bizzat yönemsel olarak yanlış olduğunu anlayamıyorlar ya da anlamak istemiyorlar. Dinamik bir sürecin kendisi, statik önermelerle ifade edilemez, edildiği ölçüde sınırlı bir yaklaşım olmaya mahkûmdur. Demek ki, çeşitli fenomenler hakkında edindiğimiz izlenimler ve onları kavramaya dönük olarak ortaya koyduğumuz önermeler ancak belirli koşullarda geçerliliğe sahip olabilirler ve bunun dışına taşırılamazlar.

²¹ Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Bir Tartışmanın Özeti*, UKTH içinde, s.183

²² Lenin, ... *Özet*, s.184

²³ *age*, s.185 dipnot

Marksizmin bu ayırt edici yöntemsel ilkesini unutan ve unutturmaya çalışan akademisyenler, üniversitelerinin sosyoloji, ekonomi, felsefe vb. kürsülerinde edinmiş oldukları bir alışkanlığa dört elle sarılmış durumdalar. Bu, sosyal bilimlerde burjuva yöntemleri kullanma alışkanlığı, yani kurgusal ve analitik bir yöntem kullanma alışkanlığıdır. Bu anti-diyalektik tutumu benimseyen “bilim adamları”, Marksizmden de aynı yollu yorumlar bekliyor, dahası onu bu yöntemlerle parçalara ayırıp sınıflandırmaya çalışıyorlar.

Soğuk Savaş dönemiyle birlikte Batı proletaryasının, kapitalizmin yaşadığı boom nedeniyle içine sürüklendiği sessizlik, işçi sınıfının çeşitli örgütlenmelerinin gerileyişiyle sonuçlandı. Sosyal bilimlerdeki analizm eğiliminin baharını yaşadığı dönem de tam bu dönem oldu. Marksizme lafzen bağlı olanlarla ona doğrudan cephe alanlar, sınıf hareketinin gerilediği bir ortamda aralarındaki mücadeleyi akademik alanda sürdürürken, bu alanın kendi kurallarına da boyun eğdiler. Sınıf hareketinin gerileyişi, bazılarının gözünde Marksizmin itibarını düşürürken, bunun en önemli sonucu, onun hakkında ileri sürülen argümanların daha pervasızlaşıp, fütursuzlaşması oldu.

* * *

Bu yazının konusunu oluşturan ve ulusal sorun üzerine kimi kavramların değerlendirilmesi hakkında bazı “ünlü” akademisyenlerin ileri sürdükleri tezler tam anlamıyla sözünü ettiğimiz bu eğilimle örtüşmektedir.

Bu yazıda yapmak istediğimiz şey, ulusal sorunun, dünya tarihinin önemli dönemeçlerinden biri olan 1848 Devriminde kendisini nasıl ve hangi bağlamda ortaya koyduğuna kısaca bakmaktır. Buna paralel olarak, 1848 Devrimindeki Slav hareketinin Marx-Engels ve Lenin tarafından nasıl değerlendirildiğine dayanarak, çarpıtılan bazı hususları netleştirmektedir.

Olayın bu yönü, üzerinde yaşadığımız topraklardaki sol gruplar arasında (peşinen kabul edilerek ya da görmezlikten gelinerek) pek tartışılmamakla birlikte, özellikle Marx ve Engels’in kimi açıklamaları Batı’nın akademik dünyasında hayli kağıt ve mürekkep israfına yol açmışa benzer.

Slav hareketleri bağlamında Engels’in kullandığı “tarihsizlik” terimi üzerinde fırtınalar kopartılıyor. Sorun salt akademik alanla sınırlı kalsa idi, şüphesiz bizim açımızdan üzerine dikkatle eğilinmesini gerektiren bir sorun olmazdı. Ancak bazı yorumlar, uzun yıllardır kendisini Troçki’nin mirasıyla özdeşleştiren kimi grup ve bireylerin metinlerinde de yer bulmaya başladığından kafa bulandırıcı oluyor.

Örneğin, kendisini Troçkist olarak tanımlayan Löwy’den, Marx ve Engels’den günümüze ulusal sorun konusunda sahiplenilebilecek hemen hiçbir şey kalmadığını, dahası Marksizmin meğerse Avrupa-merkezcilik yağına bulanmış bir ekonomizm ve evrimcilikle lekelenmiş olduğunu öğreniyoruz!

Ulusal sorunla ilgili olarak son birkaç yıldır Türkiye Marksist yazınında çıkan bazı yazılara da bakıldığında, Marx-Engels-Lenin çizgisi sanki demodeymişçesine, Nimni’den H. B. Davis’e kadar uzanan okuma listeleriyle karşılaşırız. H. B. Davis’in ulusal sorun konusunda Marx ve Engels’i ırkçılıkla suçladığı ve Nimni’nin de ondan daha temkinli olarak Alman şovenizmi suçlamasını yönelttiği düşünülürse, bu okuma listeleriyle devrilen çamların boyutları daha kolay kavranabilir sanırız.

yıllarda da demokrasinin genel çıkarları her şeyden önce Çarlığa karşı mücadeleden ibaretti.”²⁰

Lenin bu makaleyi kaleme aldığı dönemde, söz konusu gerici halklar değerlendirmelerini Engels’in yazdığından habersizdi ve onların Marx’ın kaleminden çıktığı şeklinde bir bilgisi vardı.

Löwy’nin “karşı devrimci bir teori” olarak reddettiği değerlendirme Lenin tarafından kabul edilmektedir. Çünkü Lenin de Marx ve Engels gibi, sorunu soyut ve hukuki-demokratik bir temelde değil, belli tarihsel koşullarda sınıfların konumlanışı açısından, verili anda bir toplumun ilerici ve gerici öğelerinin karşılıklı konumlanışları açısından ele almaktadır.

1848 devrimleri, tüm Avrupa uluslarını, kendi içlerinde devrim ve karşı devrim kampları olarak saflaştırmışken, henüz kapitalist bir canlanışa tanık olmamış, yüz-yıllar süren bir uykunun son demlerinde olan, yığınsal hareketlerin kıyısından bile geçmediği bazı halklar bu cepheleşmede farklı bir biçimde yer aldılar. Bunlar, Fransız burjuvazisi ile Fransız proletaryası arasındaki saflaşma ya da Prusya ve Avusturya burjuvazisi ile Alman halkı arasındaki saflaşma gibi bir iç parçalanma yaşamadılar. Ancak bir bütün olarak hem Prusya ve Avusturya burjuvazisinin hem de Alman halkının karşısında, monarşik karşı devrimin askeri gücü olarak yer aldılar. Söz konusu karşı devrim ordusu, Çarlık orduları idi. Aralarındaki derin tarihi ilişkiler ve yeşeren panslavizmin etkisiyle Slavlar da onların peşine takılmışlardı. Ve böylece büyük halk yığınları açısından bakıldığında, Avrupa’da gerçekten devrime barikatların iki farklı yanında katılan halkları görürüz. Bir yanda Fransız proletaryası ve Alman, Polonya, Macar ve İtalyan halkları, diğer yanda Slavların babası Çarın etrafında toplanan Slav halkları. Böylece Çarlık ve onun müttefikleri (Kutsal İttifak’ın diğer iki üyesi olan Prusya ve Avusturya monarşileri gibi düşmanları bir tarafa bırakacak olursak, o dönemde Slavlar ve daha sonraları Fransa) Avrupa devriminin baş düşmanları durumuna gelmişlerdi. Ulusal talepleri kendinde bir talep olarak değil, burjuva devriminin bir talebi olarak ele alan Marx ve Engels’in, bu temelde, genel demokrasi ve devrim çıkarlarına ters düşen talepleri desteklememeleri Lenin’e ve bize göre hiçbir muğlaklık ve çelişki arz etmez.

Lenin, *Özet*’te de aynı yaklaşımı sürdürür.

Avrupa demokrasisinin çıkarları açısından Marx’ın Polonya’nın bağımsızlığından yana olduğunu belirten Lenin, bu politik tavrın 1849 Macar ulusal devriminin feodal Rus orduları tarafından ezilmesiyle parlak bir şekilde doğrulandığını, ve o andan sonra 1890’lara değin Marx ve Engels’in Çarlığa karşı yürütülecek bir savaşımdan yana olduğunu ortaya koyar.

“Marx’ın ve Engels’in Çeklerin ve Güney Slavlarının ulusal hareketine karşı oluşları sadece bundan ötürüdür. *Marksizm ile, onu yürütmek için değil de başka nedenlerle ilgilenenlerin* (abç), o dönemde Marx ve Engels’in açık ve kesin bir biçimde Avrupa’da «Rusya’nın ileri karakolu» görevini yerine getiren «tümüyle gerici halklar» ile «devrimci halkları» (Almanları, Polonyalıları, Macarları) karşıt şeyler olarak kıyas-

²⁰ Lenin, *Sosyalist Devrim ve Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı –Tezler*, UKTH içinde, s.150 dipnot

desteklenir ya da desteklenmez. Benzer (?) şeylerden birini desteklerken diğerini eleştirmek tutarsızlıktır! Oysa Lenin bu iki yaklaşımı, ulusal soruna bakışının temel kavramlarıyla gayet güzel bir araya getirir: Ulusal hareketler, son tahlilde burjuva hareketlerdir ve onların yükseliş dönemine denk düşerler.

“Rusya’daki ve Slav ülkelerinin çoğundaki halk yığınları henüz uykudayken, bu ülkelerdeki yığınları kucaklayan bağımsız demokratik hareketler *yokken*, Polonya’nın *aristokratik* kurtuluş hareketi, sadece Rusya bakımından değil, sadece Slavlık bakımından değil, bir tüm olarak Avrupa demokrasisi bakımından da pek büyük bir önem taşıyordu.”¹⁹

Burada dikkatimizi çekmesi gereken iki öge mevcut: Birincisi, Lenin’e göre, söz konusu dönemde Rusya dahil Slav ülkelerinin çoğunda halk yığınları henüz uykudadır, yani bu ülkelerde yığınsal burjuva demokratik hareketler henüz *yoktur* ve ikincisi Polonya hareketinin tek değeri Avrupa demokrasisi bağlamındadır. Polonya’da o veya bu temellerde bir ulusal hareketin mevcut olması o dönemde Polonya hareketinin desteklenmesi için yeterli bir veri sunmuyordu. Ulusal hareketlerin kendinden menkul bir değeri yoktu. Peki anlamları neydi? *Bu hareketler, demokrasi süreci ilerciydiler*. Onlarda desteklenmesi gereken ilercisi öz buydu. Oysa Slavlar tam bir uyku halindeydiler. Ortaya çıkan milliyetçi talepler, gelişen ve yığınları kucaklayan burjuva demokratik hareketlerin değil, yerli pre-kapitalist egemenlerin kendi sınıfsal ayrıcalıklarının pekiştirilmesi ve Çarlık gericiiliğinin çıkarlarının korunmasına hizmet ediyordu. Bu nedenle Polonya hareketi tarih sahnesinde ilercisi bir rol oynarken, Slav hareketi gerici idi.

Lenin’in kapitalizmin gelişimini iki evrede ele aldığını biliyoruz. O, kapitalizmin iki evresini baskın eğilimlerine göre birbirinden ayırıp, birinci evrede halk yığınlarının uluslaşma ve ulus-devlet kurma yönündeki seferberliğini dile getirir. Marx ve Engels’le bu konuda da aynı düşünen Lenin, böyle bir seferberliğin olmadığı hareketlerle, olduğu devrimci hareketleri gerçekten de birbirinden ayırır. Lenin’e göre UKKTH ancak bir ulusal hareket varsa söz konusu edilebilir. Bir ulusal hareketle kastedilen şey çok nettir: *Bağımsız* bir ulus-devlet kurma hareketi.

Görüldüğü gibi Löwy’nin iddiasının tersine, Marx ve Engels gibi Lenin de soruna ne saf Slavlık açısından ne de yalnızca Çarlık Rusyası’na duyulan nefretten bakar. Daha sonraki yazılarında da aynı tezleri inceleyecektir. 1916’da *Özet*’te yazdığı görüşlere girmeden önce, bu konudaki görüşünü tekrar belirttiği *Tezler*’e bakalım.

“Marx’ın, bazı halkların (örneğin 1848’de Çeklerin) ulusal hareketlerine karşı çıkmış olmasının, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının Marksist açıdan tanınması gerektiği iddiasını çürüttüğü sık sık ileri sürülmektedir (örneğin son zamanlarda Alman şovenisti Lensch...). Fakat bu yanlıştır, çünkü 1848’de ulusları «gerici» ve demokratik devrimci olarak birbirinden ayırmak için tarihi ve siyasi nedenler vardı. Marx gericiilere karşı çıkarken ve demokratik ulusların yanında yer alırken haklı idi. Ulusların kaderlerini tayin hakkı, demokrasinin istemlerinden biridir ve elbette ki onun genel çıkarlarına, demokrasinin genel çıkarlarına bağlı olmalıdır. 1848’de ve izleyen yıllarda da demokrasinin genel çıkarları her şeyden önce Çarlığa karşı

Akademik alanda debelenen yazarları ciddiye alıp onlarla bu temelde bir polemige girmek, hele hele bu yazarların çoğunluğunun Marksizmi karalamak dışında onunla bir ilişkileri olmadığı göz önüne alınırsa, amaçlarımızın tamamıyla dışında kalır. Bu nedenle yazımızda M. Löwy’nin bazı tezlerini ele alacağız. Gerek Löwy’nin *Marksistler ve Ulusal Sorun* adlı makalesinde ortaya koyduğu görüşlerin, gerekse de Löwy ve Traverso’nun Nimni’ye karşı yaptıkları eleştirinin (*Ulusal Soruna Marksist Yaklaşım: Nimni’nin Yorumunun Eleştirisi*) bir eleştirisini yapmaya çalışacağız.

Nimni’ye karşı giriştiği her polemikte Löwy, onun Marksizm karşıtı argümanlarına teslim olmakla kalmıyor, temel yöntem hataları da işliyor. Löwy, polemikinin sonunda, çıkış noktası olarak gördüğü garip bir çağrıya sarılıyor: Marx ve Engels ulusal sorun konusunda yanlış ve belirsiz şeyler savunmuş olsalar da lütfen Nimni bu noktadan kalkarak Marksizmi reddetmesin! Gelsin hep beraber emperyalizme karşı mücadele edelim! Marksist olduğu iddiasındaki birinin teoriyi ayaklar altına almasının bundan daha güzel bir kanıtı olabilir mi?

Aslında, tıpkı diğer akademisyenler gibi Marksizmden sınırları kesin olarak belli *tanımlamaları* bekleyen ve doğal olarak bunları bulamayan Löwy’ye göre, Marx ve Engels’in ulusal sorun üzerine takındıkları tavırlar “*tam anlamıyla* netleşmemiştir”, yazıları “*yetersiz* ve sınırlı”dır. Marksizmde ulus kavramının “*somut bir tanımı*” yapılmamıştır, “*sistemli bir teori*” getirilmemiştir, dahası getirildiği ölçüde ekonomisttir!

Bu iddiaların doğruluğu ya da yanlışlığı bir tarafa, bu kusursuzluk, tamamlanmışlık, kesin belirlenmişlik arama ve bulma kaygısı nereden geliyor? Bu arayış, Löwy’nin meslektaşları gibi analitik bir yöntem seçmesinden kaynaklanır. Löwy, tarihsel deneyimden Marx-Engels’in çıkardığı sonuçları bir çırpıda kendi bağlamından koparıp, tarih üstü kimi ifadeler haline getirir. Marksizme yöneltilmiş bu tür eleştirilerin yoğunlaştığı noktalarda, Marx ve Engels’in tutumlarının olduğu tarihsel şartları ve olayları ortaya koymak, onların görüşlerine gerçek değerlerini vermek açısından bir kaçınılmazlığı ifade ediyor.

ALMANYA’DA DEVRİM ve SLAV HALKLARI

Ulusal sorunu, sonraları ona yüklenen kimi misyonlarla değil de, gerçek anlamıyla, yani bağımsız bir ulus-devlet kurma anlamıyla ele aldığımızda karşımıza çıkan ilk şey; bu sorunun tarihinin, bir coğrafyada mevcut toplumsal ilişkiler içerisinde burjuvazinin yükselişinin tarihi ile çok yakından bağıntılı olduğudur.

Daha açık bir şekilde ifade edersek, ulusal sorun, gerek hedefleri itibarıyla burjuva devrimleri kapsamında olan gerekse de insanoğlunun gündemine girdiği dönem açısından yine bu devrimlerin yükseliş dönemine denk düşen bir sorundur.

Burjuva demokratik devrimler farklı koşullarda da olsa ulus-devlet sorununu çözüme bağladılar. Burjuvazi, kapitalist gelişmenin yaşandığı coğrafyalarda, siyasal merkezleşmenin doğrudan teorisyeni ve mühendisi olarak merkezi birliği sağlarken, ulus-devletin kuruluşu sorununu da çözerek ilerliyordu.

¹⁹ Lenin, *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*, UKTH içinde, s.98

Fakat Avrupa ve Amerika dışındaki dünyada bu sorunun, kapitalist üretim tarzının farklı gelişmişlik derecelerine bağlı olarak farklı tarihsel kesitlerde çözüldüğü de bir gerçektir. Ancak farklı tarihsel kesitlerde gündeme gelmiş olmalarına rağmen, ulus-devlet talebinin tüm burjuva devrimlerin bayrağında yer alması, burjuvazinin ve onun toplumsal sisteminin gelişimi açısından, merkezi feodal devlet ile kapitalist ulus-devlet arasındaki farklılığın nerede yattığı sorununı karşımıza çıkartıyor.

Bu soruna ışık tutabilmek için, 1848 Alman devriminin temel sorunlarından birincisi olan, bir ulus-devletin ve buna bağlı olarak ulusal pazar birliğinin yaratılma mücadelesine bakalım.

1848 Alman Devrimi: Gümrük Birliği ve Ulus-Devlet Sorunu

1848 Devrimini önceleyen ve burjuvazi açısından bir mücadeleyi gerektiren bu sorun kendisini Gümrük Birliği adı altında somutladı. Gümrük Birliği'nin somutlaşması öyle görünüyor ki burjuvaziyi en azından belli ölçülerde tatmin etmiş ve onun merkezi feodal devletle uzlaşmasının temelini oluşturmuştur. Çünkü 1848 devriminden itibaren Avrupa burjuvazisi, yükselen proleter hareket nedeniyle her şeyini kaybetmektense, kapitalist gelişmenin kendiliğinden temposuna ayak uydurmayı ve monarşiye yaltaklanmayı tercih etti...

Almanya'da hüküm süren feodalite yanı başında kaçınılmaz bir bölgecilikle beraber varoluyordu. Bu bölgeler birer prenslik ya da krallık adı altında süre gidiyor ve her biri kendi bağımsız varlığını ekonomik ve siyasi olarak koruma güdüsüyle hareket ediyordu. Bu güdünün doğal sonucu tüm bu bölgelerdeki yetkili otoritelerin, gümrük tarifelerini, ticaret güzergâhlarını, para-banka sistemlerini, lonca işleyişlerini kendi belirledikleri kurallarla yürütmeleri idi. Bu ise hem çeşitli prenslikler arasında çatışmalar ve sürtüşmelerin çıkmasını doğuruyor hem de gelişmekte olan burjuvazinin hareket alanını sınırlıyordu.

Alman burjuvazisi açısından sermaye birikiminin bu çocukluk evresinde hem sermaye ve malların hem de işgücünün serbestçe dolaşabileceği, yeterince büyük, zengin ve piyasa mekanizmaları bakımından türdeş bir pazarın oluşması kaçınılmaz bir gereklilikti. Zaten sınırlı olan bu imkânların, kimi dönemler monarşinin kendi çıkarları açısından getirdiği daha büyük ölçekli kısıtlamalar nedeniyle daha da daralması, sorunun yakıcılığını arttırıyordu.

Prusya'nın önderliğinde kurulan gümrük birliği başlangıçta kuşkuyla karşılanırsa da zamanla prensliklerin çoğunluğunun katılımıyla genişledi. Böylece *geniş bir ulusal pazar* gitgide yaratıldığı gibi, bu birliğin temsilcisi olan Prusya'nın diğer ülkelerle yaptığı ticari anlaşmalarla, Alman sermayesi için dışarıda pazar ve ticari ilişkiler bulma fırsatı da doğmuş oldu. Ticaretin yaygınlaşması ve sanayinin gelişimi, beraberinde ulaşım ve posta kurumlarının da gelişimini getirdi. Böylece bu kurumlar gümrük birliğinin sonuçları ve aynı zamanda pekiştiricileri oldular. Bu gümrük birliği Prusya'nın önderliğinde geliştikçe, aynı zamanda Almanya'da tepeden bir burjuva devriminin zeminini ve belli ölçülerde onun bazı görevlerini gerçekleştirmiş oluyordu. Böylece Almanya, Bismarck'ın yaptığı gibi zora başvurarak da olsa, Prusya'nın önderliğinde gitgide birleşmekteydi. Bu ekonomik birleşme, tepeden de olsa bir siyasi kaynaşmayı getirdi.

hayal kırıklığına uğrayıp onun tanımlanamayacağını itiraf etmeleri ilginçtir. Gerçekte ise, bazı tanımlar olguları statikleştireceği için ulus gibi dinamik ve tarihsel bir olgunun tanımının yapılamaması gayet anlaşılabilir bir şeydir. Bu durumda ulus hakkında diyebileceğimiz şey ancak şu olabilir: Ulus, gelişimlerinin belli bir aşamasında insanların meta ilişkileri temelinde aralarında kurdukları *ilişkiler bütünü*nün ortak bir paydası; kendisiyle değil bir başkasıyla tanımlanabilen ve ancak bir başkasıyla birlikte varolabilen, bu anlamıyla diğerlerinden farklı çıkarlara sahipmiş gibi görünen bir topluluğun varoluş biçimidir.

1848 Devriminde ulusal sorunun Engels tarafından yapılan somut siyasal analizinin sonuçlarını reddetme gayreti içinde, bu analizin dayandığı temelin kof olduğunu kanıtlamaya çalışan Löwy, dönüp dolaşıp lâfi ekonomizm konusuna getirir.

Löwy, *Markistler ve Ulusal Sorun* adlı yazısının başlangıcında Marx ve Engels'in erken dönemlerine atfettiği ekonomizm eğilimiyle okuyucuyu ekonomik analize karşı soğutan bir psikoloji oluşturduktan sonra, Lenin'in sorunu siyasal olarak kavradığını belirtir. Bu yaklaşımın uyandırmaya çalıştığı çağrışım bellidir: Marx ve Engels soruna ekonomik açıdan yaklaşıp, çeşitli ulusal hareketleri bu temelde analiz ediyorlardı, tarihsiz uluslar teorisi de bu yaklaşımın bir sonucuydu (Löwy'nin Traverso ile birlikte yazdığı makalede bu tez açık bir biçimde ortaya konur). Oysa Lenin soruna siyasal açıdan yaklaşmıştı. Kısacası, Lenin konuyu siyasal olarak kavradığından Marx ve Engels gibi yanlışlar yapmadı denilmek istenmektedir.

Oysa, Lenin'in konuyu siyasal bir sorun olarak ele alması, hiçbir şekilde onun soruna ekonomik ve tarihsel bir analiz temelinde yaklaşmadığını göstermez. Lenin'in konuyla ilgili tüm yazılarında bu somut tahlil vurgusu vardır. Lenin yazılarında hem çeşitli ulusal hareketlerin ortaya çıkışının tarihselliğini hem de bunların kapitalist ekonominin gelişiminin zorunlulukları ve gereksinimleriyle açıklanabileceğini vurgulamıştır. Bu konudaki tüm fikirleri Marx'ın "ekonomizmi"yle bire bir örtüşür!

Dahası var: Lenin, Engels'in Slavlara ilişkin değerlendirmelerini olduğu gibi ele alır, onları anlamaya çalışır ve sonra benimser. Lenin, bu analizlerin kendi tarihselliği içinde doğru olduğunu ve belli bir gerçekliği yansıttığını belirtir. Ancak ona göre bu analizlerden küçük ulusların bağımsızlığının hayal olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır. Çünkü *dönem değişmiştir*. Bu analizleri tarihselliğinin dışında ele alan Polonyalı komünistler de bir başka uca savrulup, küçük ulusların bağımsızlığını reddediyorlardı. Aynı metafizik yöntemin birbirine karşıt iki sonucu! Lenin ise bu yöntemi eleştirir. Bir olgunun neden geçmişte doğru olabilirken bugün yanlış olabileceği konusundaki temel yaklaşımı, gerek geçmişin Polonyalı komünistlerine gerek bugünün safdil akademisyenlerine iyi bir diyalektik dersi verir. Olguları dönemlerinin dışında ele alarak evrensel doğrular bulma peşinde koşan analitikçi akademisyenlerin bu çözümlemeden öğrenecekleri çok şey var. Lenin bu analizleri kendi dönemleri içinde benimsemekle kalmaz, onların neyi ifade ettiğini çok güzel bir şekilde açıklar ve buradan çok anlamlı dersler çıkarır.

Bu derslere ve değerlendirmelere geçmeden önce, Lenin'in konuyu 1914'de nasıl değerlendirdiğine bakalım.

Löwy, Marx ve Engels'in Polonya hareketini desteklerlerken, Slav hareketine karşı çıkışlarının, ulusal sorunda takındıkları tavırdaki bir "belirsizliğe" işaret ettiğini belirtir. Çünkü Löwy'e göre genel bir sorunda iki farklı tutum olamaz. Bir şey ya

Marx ve Engels'in ulusal sorun konusunda bir teoriye sahip olmadıkları safsatasına en iyi yanıt, onların bu konuya ilişkin yaklaşımlarıdır. Onlar, ulusal sorunu tarihsel gelişmeden soyutlanmış teorik bir sorun olarak değil, materyalist tarih anlayışının çerçevesi içinde verili tarihsel-toplumsal koşullarda kavranması gereken bir sorun olarak ele almışlardır.

Marksizmin ABC'sini de hasır altı eden bu pasajdan geriye kalan tek şey, son derece cüretkâr bir iddiadır. Ancak bu oldukça cüretkâr iddianın kendisi bile yeni değildir. Tıpatıp aynı yorumları geçmişin Polonyalı komünistlerinde de bulmak mümkündür. Onlar da, *“1848-1871 yılları boyunca Marx'ın tutumuna atıfta bulunmanın «hiçbir değer taşımadığı»»*¹⁷ görüşündeydiler. Löwy'nin, ulusal sorun konusundaki tutumunu doğru bularak göklere çıkardığı Lenin, bakalım bu yoruma ne cevap veriyor:

“Eğer bu iddia, bu kadar sertlikle ifade edilmişse, bu, son derece yanlış olmasından ötürüdür... Polonyalı yoldaşların istedikleri *ama hiç de uygulayamadıkları* «somut» tahlil bize Marx'ın ayrı ayrı somut «ulusal» hareketler karşısındaki farklı tutumunun *bir tek ve aynı* sosyalist kavramdan doğup doğmadığını araştırma görevini yüklemektedir.”¹⁸

Löwy ve benzerlerinin tersine, Lenin gördüğümüz gibi Marx-Engels'de “muğlaklık”, “çelişki”, “farklı formülasyonlar”, “ekonomizm”, “evrimcilik”, “Avrupa-merkezcilik”, “yetersizlik”, “ulusal sorunun öneminin ihmali” vb. değil, *bir tek ve aynı sosyalist kavramdan doğan ve her somut ulusal hareketin somut tahliline dayanan bir tutum* buluyor.

Löwy'nin yazısının arka plandaki temel argümanına, yani Marx ve Engels'in sorun hakkında sağlıklı bir tutumları olmadığı değerlendirmesine Lenin'in bakışı işte kısaca böyledir.

Lenin'in konu üzerindeki görüşlerini benimsediğini ifade eden bir yazarın, tutup Lenin'in aynı konuda şiddetle eleştirdiği iddiaları yinelemesi açık bir çelişkidir. Bu çelişkinin kaynağı ise yazarlarımızın eklektik yaklaşımından başka bir yerde aranamaz.

Tarihsiz Uluslara ve Küçük Uluslara Yaklaşımında Lenin

Milliyetçi ideoloji ya da ulus bilinci, kapitalist toplumda insanlar arasındaki yegâne bağlantının sağlandığı alanın ilişkilerinin, yani pazar ilişkilerinin *belli ölçülerde* kendiliğinden insan bilincinde oluşmuş bir yansımasıdır. Baş aşağı duran bu yansıma, pazarın özünün, yani onu var eden ilişkilerin değil, onun biçimsel bütünlüğünün zihinlerdeki bir izdüşümüdür. Ulus ve ulusallık ya da milliyetçiliğin tarihinin kapitalizm tarihiyle örtüşmüş olmasının anlamı tam da budur. Tüm bu olgular modern olgulardır, tarihin her dönemini işgal eden olgular değil. Kapitalizmin tarihi bir tarafa bırakıldığında ulusun tarihi yazılamaz.

Demek ki, bir topluluğun uluslaşmasının nesnel koşullarını bizzat toplumun maddi varlık koşullarının üretiminde aramak gerekir. Marksist yöntemden bihaber birçok araştırmacının ulus kavramını tanımlama konusunda giriştikleri çaba sonucunda

Fakat, gümrük birliğinin tüm ilericiliğine rağmen, bütünleşme ve ulusal pazarın oluşturulması sürecinin, Prusya ile diğer monarşiler arasındaki ilişki ve rekabetin insafına kalmış olması burjuvazinin uykularını kaçırıyordu. O, bu birliğin geliştirilmesinde daha fazla söz sahibi olmak ve kendi gelişimini bizzat kendi ellerine alamasa bile, en azından çıkarlarını monarşiyle ortak olarak garanti altına almak istiyordu. Bu temelde giriştiği muhalefet, daha fazla söz hakkı, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü ve bir anayasa gibi reformlar temeline dayanıyordu. Sözün kısası, istediği şey bir anayasal monarşi idi. Bir yanda ekonomik parçalanmışlığın yarattığı gerilim ve bu gerilimden kaynaklanan bir iktidar arzusu, diğer yanda uykusunu kaçırın bir proletarya ve iktidarsızlık. Alman burjuvazisi bu ikisi arasında salınıyordu. Ve devrim patlak verdiğinde korkaklık eğilimi ağır bastı. Burjuvazi, birisi kendisine bin bir rica ve garantiye vermediği sürece iktidarı alamayacağını, bir başka deyişle Almanya'da iktidarı devrimci yöntemlerle ele geçiremeyeceğini kanıtladı.

Burjuvazinin nesnel ihtiyaçlarının, doğrudan burjuvazinin egemen olduğu bir devlet tarafından değil ama, kendi varlığını korumak için finansal açıdan burjuvaziye muhtaç bir monarşinin mülkiyeti altındaki bir devlet tarafından gerçekleştirilmiş olması, Alman devriminde burjuvazinin kaypaklığının ve uzlaşmacılığının bir ayağıdır. Öte yandan kendisiyle birlikte geliştirdiği Alman proletaryasının bağımsız eyleminin nüvelerinin ortaya çıkışı ve Fransız işçilerinin iktidar yoluna girmesinin uluslararası bir tehdit unsuru haline gelişi, burjuvazinin gericileşmesinin diğer ayağıdır. Marx, Alman burjuvazisinin 1848 Mart devriminde oynadığı rolü şu terimlerle ifade ediyor:

“Alman burjuvazisi, o denli korkakça ve yavaşça gelişmişti ki, feodalizm ve mutlakıyeti tehdit eder duruma geldiği anda, kendisinin de proletarya ile, çıkarları ve düşünceleri proletaryanıninkine yakın tüm kentli kesimler tarafından tehdit edilmekte olduğunu gördü. Ve yalnızca *arkasında* bir sınıfın değil, *önünde* de tüm Avrupa'nın düşmanca tertiplenmiş olduğunu gördü. Prusya burjuvazisi, 1789 Fransız burjuvazisi gibi, eski toplumun, monarşinin ve soyluluğun temsilcileri karşısında modern toplumun *tümünü* temsil eden sınıf değildi. Halka olduğu kadar krallığa da açıkça karşı, her ikisinin de karşısında olmaya hevesli, her ikisini de hep ya önünde ya da ardında gördüğünden, tek tek alındıklarında muhaliflerinin her biri karşısında kararsız olan; bizzat zaten eski topluma ait olduğundan, halka ihanet etmeye ve eski toplumun saraylı temsilcileriyle uzlaşmaya ta baştan eğilimli; eski bir toplumun çıkarlarını değil, eskimiş bir toplum içerisinde tazelenmiş çıkarları temsil eden; halkı arkasına aldığı için değil, halk onu önüne katıp dürtüklediği için devrimin dümeninde olan; yeni bir toplumsal çağın girişkenliğini değil, yalnızca eski bir toplumsal çağın kinini temsil ettiği için önde bulunan; yeni devletin üstünde aniden belirmeyip, bir yer sarsıntısıyla itekleyip gelen eski devletin bir tabakası olan; kendisine inancı olmaksızın, halka inancı olmaksızın yukarıdakilere homurdanan, aşağıdakilerin önünde titreyen, her iki tarafa karşı çıkarıcı ve bu çıkarıcılığının bilincinde, tutuculara kıyasla devrimci ve devrimcilere kıyasla tutucu olan; kendi sloganlarından kuşku duyan; düşünce yerine söz kalıbı olan; dünya fırtınası karşısında sinmiş, dünya fırtınasını istismar eden; hiçbir bakımdan enerjisi bulunmayan, her bakımdan aşırımacı olan; özgürlükten yoksun olduğu için sıradan, sıradanlığı içinde özgün olan; girişkenliği olmaksızın, dünya çapında tarihsel bir çağında bulunmaksızın kendi arzularıyla pazarlık eden; kendisini önderlik etmeye mahkûm gören ve dinç bir halkın ilk gençlik dürtülerini –gözleri

¹⁷ aktaran: Lenin, *age*

¹⁸ Lenin, *age*

olmayan, kulakları olmayan, dişleri olmayan, hiç bir şeyi olmayan– kendi yaşlı çarları uğruna saptıran, –gözsüz, kulaksız, dişsiz, hiç bir şeysiz– süfli bir ihtiyar olan Prusya burjuvazisi, bir tür *toplumsal kast* düzeyine düşmüştü. Mart Devriminin ardından kendisini Prusya devletinin başında bulan *Prusya burjuvazisi* işte böyleydi.”¹

Almanya’da burjuvazinin oynadığı rol, özellikle emperyalizm döneminde bir çok gelişmekte olan ülke burjuvazisinin oynadığı rolle ve Alman burjuvazisinin içine düştüğü ikilem, bu geri ülke burjuvazilerinin içine düştüğüyle üç aşağı beş yukarı benzer. Bu deneyim Marksist literatüre daha sonraları Lenin’in de Rusya bağlamında kullanacağı bir kavram kazandırdı: Tepeden devrim ya da Prusya tipi devrim. Burjuva devrimin farklı tarihsel kesitlerde izlediği farklı gelişim yollarını Marx şu şekilde betimler:

“*Prusya Mart Devrimi*, 1648 İngiliz, ya da 1789 Fransız Devrimi ile karıştırılmamalıdır.

“1648’de, burjuvazi, monarşiye karşı, feodal soyluluğa karşı, ve resmi kiliseye karşı modern soylulukla bağlaşıklık kurmuştu.

“1789’da, burjuvazi, monarşiye, soyluluğa ve resmi kiliseye karşı halk ile bağlaşıklık kurmuştu...

“Her iki devrimde de, hareketin *gerçek* öncüsünü oluşturan sınıf burjuvaziydi...

“1648 ve 1789 Devrimleri, İngiliz ve Fransız devrimleri değillerdi; bunlar Avrupa tarzında devrimlerdi. Bunlar toplumun *belirli* bir sınıfının *eski siyasal düzen* karşı-sındaki zaferi değillerdi; bunlar *yeni Avrupa toplumu için siyasal düzen ilanlarıydılar*. Burjuvazi, bu devrimlerde galip geldi; ama burjuvazinin *bu zaferi*, o sıralar, *yeni toplum düzeninin zaferi*, burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyet karşı-sındaki, milliyetin bölgencilik karşı-sındaki, rekabetin lonca karşı-sındaki, miras taksiminin büyük evlât hakkı karşı-sındaki, toprak sahibinin toprağın kendi sahibi üzerinde egemenlik kurması karşı-sındaki, aydınlığın hurafe karşı-sındaki, ailenin aile adı üzerindeki, sanayiın kahramanca tembellik karşı-sındaki, medeni yasanın ortaçağ ayrıcalığı karşı-sındaki zaferiydi. 1648 Devrimi, 17.yüzyılın 16.yüzyıl karşı-sındaki zaferi, 1789 Devrimi ise, 18.yüzyılın 17.yüzyıl karşı-sındaki zaferiydi. Bu devrimler, içinde yer aldıkları dünya kesiminin, İngiltere’nin ve Fransa’nın gereksinmelerinden çok, o günkü dünyanın gereksinmelerini ifade ediyorlardı.

“*Prusya’daki Mart Devriminde* ise bundan eser bile yoktu.

“Şubat devrimi, fiiliyatta anayasal monarşiyi, zihinlerde ise burjuva egemenliğini *yıkıncı* Prusya’daki Mart Devrimi, zihinlerde anayasal monarşiyi, fiiliyatta ise burjuva egemenliğini *kuracaktı*. Bir *Avrupa Devrimi* olmaktan çok uzak bulunan bir devrim, bir Avrupa devriminin geri bir ülkedeki cüce kalmış yan etkisinden başka bir şey değildi. Çağının önünde olacağı yerde, çağının yarım yüzyıl gerisindeydi.”²

Devrimin sonucu, düzenin hakimiyeti oldu. Sallanan monarşiler kendilerini toparlayıp yeniden egemen duruma geldiler. Ancak Marx ve Engels, yukarıdaki analiz temelinde, burjuvaziye bundan böyle devrimci misyon biçmediler. Burjuvazi kendi devrimine ihanet etmişti ve artık Almanya’da devrim, bir burjuva devrimi olarak değil,

¹ Marx, “*Burjuvazi ve Karşı Devrim*”, Seçme Yapıtlar (SY) içinde, Sol Yay., 1.bsk, c.1, s.172-3

² age, SY, c.1,s.170-1

savunulara girişiyorlar. Akademik anlayışın dışına çıkamayan Löwy, bu konuda da bir örnektir.¹³

Löwy, *Marksistler ve Ulusal Sorun* adlı çalışmasında, Marx ve Engels’in ulusal soruna ilişkin yönelimlerini belirsizlikle, yetersizlikle, ekonomizmle vb. itham eder. Ona göre, Marx ve Engels’in bu konudaki “yetersizlikleri”nin, “çelişkili formülasyonlarının” ve “ulusal sorunun öneminin ihmali”nin nedeni, “kapitalist üretim tarzının devrimci işlevinin hayranlık duyularak değerlendirilişi” ve “burjuva kozmopolitizmle ulusal çatışmaları aşan bir sosyalizmin gelişle belirlenen bir çağda yaşadıkları inancı”dır (Löwy-Traverso,s.60). Bu şaşırtıcı ifadelerin hemen ardından da bir Marksistin ağzından duyacağımız son söz gelir: “Marx ve Engels’in bu enternasyonalist görüşü ... *hümanist umuda* dayandırıldı” (vurgu aslında). Marksizmin tüm temel önermelerini etik bir tarzda ele alşın ve dolayısıyla onu materyalist olmaktan çıkarışın işaretidir bu. İnsanlık tarihinde tüm görünümleriyle ilk kez bir dünya tarihi yaratan kapitalizmin –komünizmin maddi temelini hazırlayan bu üretim tarzının– devrimci yönüne Marx ve Engels’in yaptıkları ayırt edici vurguyu küçümserseniz, enternasyonalizm için şüphesiz hiçbir maddi zemin kalmaz ve onu etik bir tercihe indirgeyiverirsiniz.

Yine aynı yerde Löwy, ulusal sorun konusundaki tartışmayı, “Marx ile Engels’in yazılarında tam anlamıyla netleşmemiş tavırlardan”¹⁴ kaynaklanan bir tartışma olarak değerlendirir. Böylece, Marx ve Engels’in bu soruna ilişkin tutumları bir çırpıda sanki çelişik bir laf yığınına indirgenir.

Marx ve Engels’e bir kez çelişik formülasyonlar atfedildiğinde, eleştiri mantıksal sonuçlarına kadar gidecektir ve Löwy bağlamında olan şey de budur. Löwy, açık açık ulusal sorun konusunda Marx ve Engels’in hiçbir miras bırakmadığını, hatta konu hakkındaki yorumların Marksizmin yumuşak karnını oluşturduğunu belirtir:

“Marx «ulus» kavramının somut bir tanımını yaparak *ulusal sorun konusunda sistemli bir teori* getirmedigi gibi, proletarya için bu alanda genel bir politik strateji de çizmedi.”¹⁵

“Çoğu tarihçi (Marksist olsun ya da olmasın) Marx ve Engels’in ulusal sorun konusundaki yazılarının yetersizliğini ve sınırlı oluşunu vurgular... Genelde, Marksist tarihçiler ulusal sorunu Marx ve Engels’in teorik incelemelerindeki başta gelen eksikliklerden biri olarak düşünmeye eğilim gösterirler. Özeldde ise, «tarihsel olmayan halklar» kategorisini Marksizmin öncülleriyle temelden çelişkili olarak çözümlerler.”¹⁶

Löwy’deki şu “sistem” saplantısını bir tarafa bırakalım. “Ulusal sorun konusunda sistemli bir teori” ifadesi bile, kendisinin sorunu zerre kadar anlamadığını gösterir.

¹³ Löwy’nin içinde yer aldığı akımın önderi durumundaki E. Mandel de tarihsiz uluslar konusunda Löwy’den farklı düşünmemektedir (Bkz. E. Mandel, *Marx’ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu*, Yazın Yay., 1.bsk, s.60-61).

¹⁴ Löwy, *Marksistler ve Ulusal Sorun*, s.65

¹⁵ Löwy, *age*

¹⁶ E. Traverso-M. Löwy, *Ulusal Soruna Marksist Yaklaşım: Nimni’nin Yorumunun Eleştirisi*, Dünya Solu, Bahar-Yaz 1991, no:7, s.57

ulustan her birinin; Rus, Alman ve Amerikan gericiiliğinin kendi aralarındaki diplomasiye gün be gün değişen güç ilişkilerine bağlı olarak yine bu güçlerden biri yada bir kaç tarafından desteklenmesinden tutun, Makedonya'ya, Kosova Arnavutlarına, Bulgaristan Türklerine kadar irili ufaklı bir çok *küçük ulus*un pek zahmet harcanmadan gericiiliğin suç aleti durumuna gelebilmeleri gerçekten de ilginç bir olgudur. Aynı aileden olan Çek ve Slovakların bugün aynı evde yaşamaya tahammül edemeyişleri de tamamlayıcı bir olgu. Bereket ki, onlar sorunu en azından şimdilik daha barışçıl olarak hallettiler. Bu olguların şüphesiz bir açıklaması vardır ancak olgunun açıklanması onun bir olgu olmaktan çıkması anlamına gelmiyor...

MARX ve ENGELS GERİDE BİR ŞEY

BIRAKMADILAR MI?

Bir “ekonomizm” öcüsü peşimizi bırakmıyor.

Konu ulusal sorun olduğunda da Löwy, Traverso vb. gibi akademisyenlere göre değişen bir şey yok: “bir üstyapı kurumu olarak ulus ve ulus-devlet” konusundaki “klâsik” Marksist yaklaşım bu olguları alır ve “ekonomik olan” a dayandırır, bu nedenle de o, ekonomisttir, üstyapı kurumlarının görece özerkliğini göz ardı etmektedir vs. vs.

Marksist yöneme yaklaşımdaki bu temel çarpıklık, bir takım akademisyenlerin toplumsal-siyasal alanda kendi konumlanışlarını meşrulaştıran çeşitli “teori”lerinin arka planını oluşturuyor. Marksizme yöneltilen bu eleştirilerin yine Marksizm adına yapılması, aslında Marksist yöntemin ve Marksist dünya görüşünün temel tezlerinin revize edilmesinden başka bir şey değildir.

Söz konusu argümanlar dikkatlice incelendiğinde, bilimsellik hariç her şeyi barındırdıkları ve daha önemlisi hiç de yeni olmadıkları kolayca görülecektir. Marx ve Engels, daha teorilerini ortaya attıkları ilk andan başlayarak benzer eleştirilerle karşılaşmışlar ve gereken cevabı vermişlerdi. Keza Lenin de, Marksizmin II. Enternasyonal tarafından karikatürize edilişine karşı giriştiği teorik mücadele boyunca benzer argümanlarla hesaplaşmış ve bu argümanların politik içeriğini deşifre etmişti.

Günümüzde aynı argümanlar yeni baştan keşfedilip yeni birer sav olarak ortaya atıldığından, yapmamız gereken ilk şey, bunların hiçbir biçimde yeni olmadığını ortaya koymak olmalıdır. Aksi taktirde bir geleneğin süreklileştirilmesi çabası, yerini temel doğruların yeniden ve yeniden keşfedilmesi kısır çabasına bırakacaktır.

İçinde bulundukları akademik atmosferin etkisiyle kimi “Marksistler”, gerçekte anti-Marksist eleştirmenlerin ileri sürdükleri tezleri güya Marksizm adına yanıtlama çabası içinde, aslında bu eleştirilere prim vermekten başka bir sonucu olmayan kimi

“köylü savaşının ikinci bir baskısınca desteklenen bir proleter devrim” olarak gerçekleşecekti.

Bir ulus-devlet inşası temel hedefiyle ve buna bağlı olarak demokratik reform açılımlarıyla yola çıkan devrimin yenilgisi, peşine taktığı diğer görece küçük milliyetlerin uluslaşmasının, yani bağımsız bir ulus-devlet kurması girişiminin de sonu oldu. Çünkü kaderlerini Alman devrimine bağlayan Macarlar ve Polonyalılar gibi devrimde ilerici bir rol oynayan halklar, onun yenilmesiyle bizzat monarşi ordularınca bastırıldılar.

Alman devrimini bastıran monarşi orduları, sadece kaderini devrimin zaferine bağlayan halkları değil, geleceğini bu devrimin yok olması temelinde kurgulayan halkları da ezip geçecekti. Üstelik bu ikinciler bizzat monarşi ordularının önemli bir unsuru olmasına rağmen...

“Tarihsiz Uluslar” Kavramı ve Slav Halklarının Mücadelesi

1848 devrimini analiz ederken Engels'in kullandığı bir kavram, onlarca Marksisti uğraştıran ve bugün de her türden akademisyenin oynamaktan zevk aldığı bir oyuncağı haline gelen “tarihsiz uluslar” kavramı, üzerinde yapılan tüm spekülasyonlar bir tarafa, verili bir tarihsel dönemde somut bir sorunun analizinde kullanıldığı kadarıyla ilgi çekicidir.

Bu kavram, kimilerince bir teori olarak konuluyor. Bunlara göre tarihsiz uluslar *teorisi* mevcuttur. Üstelik örneğin Löwy'e göre karşı-devrimci bir teoridir bu³. Tarihsiz uluslar kavramı Löwy gibiler tarafından, ulusları kendinden menkul bir uluslaşma yeteneğine sahip olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kesin kategoriye ayıran bir teorisin temeli olarak gösteriliyor. Hepsisi bu kadar da değil. Bu “teori” klâsik Marksist yaklaşımın merkezine yerleştirilip, Marx ve Engels'in muğlaklığının kanıtı olarak sunuluyor. Bu tam bir çarpıtmadır. Marksizm, ne böyle sınırları kaskatı, kesin ve değişmez kategoriler oluşturur ne de çeşitli ulusal oluşumları o ya da bu kategoriye sokuşturur. Böyle bir yaklaşım yöntemsel olarak Marksizme aykırıdır ve bu tip bir yaklaşımı daha çok onu kabul eder gözüken ya da reddeden kimi birey ve akımlar sergilerler, Marx ve Engels değil.

Marx ve Engels, ulusları geçmişlerine ya da kerameti kendinden menkul bir yeteneğe bağlı olarak değil, 1848 devrim sürecinde oynadıkları *siyasal role* göre devrimci ya da gerici olarak adlandırdılar. Elbette bu durumun kendisi de tarihsel bir nitelik taşıyordu. Bu ayrım gayet pratik bir ayrımdı, ulusları ya da uluslaşma yolundaki milliyetleri ne idüğü belirsiz bir yeteneğe göre değil, kendilerini ortaya koyuş biçimlerine göre değerlendirdiler. Bugün devrimci olan bir halkın yarın gerici, bugün gerici olanın yarın devrimci olmayacağının hiçbir garantisi yoktu. Bu anlamıyla buradan bir teori çıkarılamayacağı gibi, bu yaklaşımı karşı devrimci olarak adlandıranlar da herhalde ne dediklerinin pek farkında değillerdi.

³ M. Löwy, *Marksistler ve Ulusal Sorun*, Birikim, Ocak 1977, no 23, s.67: “Engels 1848-9 yenilgisinin gerçek sınıfsal nedenlerini kavramayı başaramadığı için bu olayı metafizik bir ideolojiyle, özü gereği karşı devrimci olan «tarihsiz uluslar» (...) teorisiyle açıklamaya çalıştı.”

Söz konusu kavramı Engels hangi bağlamda kullanmıştı? *New-York Daily Tribune* gazetesine yazdığı makalelerde Alman Devrimini analiz eden Engels, bir dizi makaleden oluşan bu yazılarında ilkin Alman devriminin patlak verişinin çözümlemesine girişir. Bu analizde, o günkü Alman toplumu her bir görünümünde ortaya konur. Gerek çeşitli sınıfların gelişimleri ve verili anda içinde bulundukları durum, gerekse bu sınıfların karşılıklı konumlanması üzerinden yürüyen uzun bir giriş bizi devrim Almanya'sına götürür. Devrimin patlak verişinin ardında yatan tarihsel olaylar ve muhalefetin hangi temelde geliştiği, Paris devrimiyle organik bağları ortaya serildikten sonra, devrim sürecinde sınıfların aldığı tavır tek tek gözden geçirilir. Ulaşılan sonuç açıktır: Almanya'da devrimin yenilgisinin nedeni, Alman burjuvazisinin sırtında hissettiği proleter soluğun korkusuyla halka ihanet ederek gericileşmesi ve monarşiyle ittifaka girmesidir. Bu tema gerek Engels'in gerekse de Marx'ın tüm yazılarında mevcuttur ve 1848'in gerçek dersini oluşturur.

Devrimin yenilgisi sınıfsal temelde kavranır. Ancak bu, anlaşılmalıya çalışılan tarihsel olayın karmaşıklığından dolayı, olguyu tüm görünümleriyle bize tanıtmaz. “Devrimin dış ilişkileri” de dikkate alınmalıdır. Çünkü bu onun askeri ezilişinin altında yatan nedenlerden biridir. Ancak Engels'in analizinin, devrimin “iç ilişkileri”ni irdelleyip temel sınıfsal yapıları ve zaafı ortaya koymasından sonra diğer alana geçişi anlamlıdır. Anlamlıdır, çünkü bu konuda birçok zevzek, yirmi makaleden on sekizi doğrudan bu kavrayışa ayırdığı halde, Engels'in devrimin yenilgisinin sınıfsal temelini kavramadığını iddia eder.

“Bundan önceki makalelerde söylenmiş olanlardan, 1848 Mart devrimini yeni bir devrim izlemedikçe, Almanya'da her şeyin, zorunlu olarak bu olaydan önce bulunduğu noktaya geleceği, daha şimdiden çıkar. Ama üstüne biraz ışık tutmaya çalıştığımız tarihsel olay öylesine karmaşık bir özlükte ki, Alman devriminin dış ilişkileri denebilecek olan şeyi göz önünde tutmadan, daha sonraki olaylar açıkça anlaşılamaz. Ve bu dış ilişkiler de, iç sorunlar kadar karışık bir nitelikteydiler.”⁴

Engels'in Slavlar konusuna ilk değindiği makale böyle başlar. Alman devrimi yenilmiştir, yeni bir devrim gereklidir ve nedenleri daha önce anlatılmıştır. Daha sonra ise, Eylül 1848'den sonra gelişen olayların bir bileşeni olan Slavlara sıra gelir. Ve onların yapısı irdelenmeye başlanır.

Engels tarihsizlik kavramını, o hareketin ya da bu hareketi oluşturan kitlenin içsel ve kalıtımsal bir niteliği olarak değil, bizzat hareketin ulaşmış olduğu verili durumda kendisini ifşa eden bir görünüm, bir sıfat olarak belirtir. Bu haliyle tarihsizlik kavramı nesnellğe yakıştırılan ebedi bir etiket değil, nesnelin bağımsız bir geçmişe sahip olmamasının karşılığıdır.

Söz konusu kavramla Engels'in anlatmak istediği tek bir şey vardır: Bu ulusların kendilerine ait bir tarihleri yoktur. Yani, bu halklar tarih boyunca, kendilerinden daha üstün bir uygarlığın ya da askeri gücün güdümünde yaşamışlar, onun içinde erimişler ya da bir kalıntı haline gelmişler, ulusal canlılıklarını yitirmişler, bağımsızlıklarını kaybetmişler ya da zaten hiç kazanamamışlardır. Bir halkın tarihinin olmaması yalnızca Engels'in değil, Marx'ın da örneğin *Hindistan'da İngiliz Egemenli-*

⁴ Engels, *Polonyalılar, Çekler ve Almanlar*, Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim içinde, Sol Yay., 1.bsk, s.323

kalıntısının mevcudiyetini koruma çabasının, kendisini gelecekte değil ancak geçmişte ifade edebildiği görülmüştür. Varlığını gelecekte değil geçmişte arayan her hareket kaçınılmaz olarak kendi önderlerini de geçmişe ait sınıflarda bulur. Örneğin Güney Slavları, özgürlük için dövüşüklerini ifade etmelerine rağmen, gerici ve despotizmin yanında yer aldılar. En yetkili ağızlarından Prag'da yükselttikleri slogan “Rus kamçısı, Alman özgürlüğünden iyidir” idi.

Diğer bölüme geçmeden önce bir toparlama yapalım.

Önce de belirttiğimiz gibi, tarihsiz uluslar konusunda yürütülen tartışma anlaşıldığı kadarıyla “geleceği ipotek altına almak” konusundan başlıyor. Ama yazarlarımız (Löwy, Traverso, Nimni), hızlarını alamayıp giderek tüm bir analizi yok saymaya ve Marksizmdeki “ekonomizm”den, “Avrupa-merkezçilik”ten dem vurmaya kadar uzandıklarında iş çıkırından çıkıyor. Yine de söz konusu hareket noktasını, yani “tarihsiz uluslar” sorununu ele aldığımızda bile söyleyecek birkaç sözümüz olacak.

Engels bu halkların geleceğinin olmayacağını belirtirken bunu bir mutlaklık anlamında ortaya koymaz. Zaten diyalektik yöntemin ilk kuramcılarının birinden bunu beklemek oldukça abes olurdu. Bu durumda, yaptığı şey, söz konusu halkların içinde bulundukları somut koşullardan hareketle geleceklerine bir projeksiyonda bulunmak olarak anlaşılabilir. Gelecekleri yoktur ifadesini, “verili durumda kaldıkları sürece” şeklindeki bir önkoşulla algılamak doğru olur. Kaldı ki, bu “olumsuz” sonuca çıkmadan önce geliştirdiği analiz bu yaklaşımı sağlam bir şekilde destekler. Verili durumlarının değişmezliği ölçüsünde gelecekleri yoktur. Tarihsiz halklar bunlardır.

Bu sonuç Lenin için o kadar aşikardı ki, yorumun kendisine katılmakla birlikte söz konusu kaderin 1900'lerde artık geçerli olmadığını, çünkü verili koşulların değiştiğini belirtecekti. Lenin, Engels'in analizinde mutlak olan, anti-diyalektik, metafizik ya da karşı devrimci bir öge bulmadı. Bu yargıyı yanlış da bulmadı. Ona göre sorun çok netti: Bu analiz ve yargılar kendi dönemlerinde doğrudurlar ancak dönem değişmiş ve hem devrimin neferlerindeki hem de onun düşmanlarındaki bir değişikliği de beraberinde getirmiştir. Geçmişin sınırlarında, sadece bu sınırlar içinde kavranan ve kavratılmaya çalışılan yargıları günümüze taşımak anlamlı değildir Lenin'e göre.

Eğer bu uluslar daha sonra yine bin bir boğazlaşma pahasına bir varlık kazanmış ve yok olmaktan kurtulmuşlarsa bunun iki nedeni vardır: Birincisi, söz konusu ulusların 20.yüzyılın başından itibaren proleterleşme sürecine girmeleri ve içlerinden bu değişime paralel olarak bağımsız hareketlerin gelişmesidir. İkincisi ise, yine aynı dönemde Avrupa'da artık yerleşik egemen devletler durumuna gelen burjuva devletlerinin kendi aralarındaki mücadele ve rekabet nedeniyle hiçbirinin bölgede kararlı bir egemenlik kuramamış olması, kurduğu ölçüde de yıkılması ve bölgede bir patlama potansiyelini kırmak için çeşitli azınlıklar içinde milliyetçiliği bizzat körüklemeleri olmuştur. Bu politika bugün bile sürüyor. Birinci emperyalist savaş, bahanesini nasıl Balkanlarda bulduysa; bugün de istisnasız ulusların her birinin bir ötekinin boğazına sarıldığı, dehşet verici bir vahşetin günlük yaşamın bir parçası haline geldiği Balkanlar, emperyalistler arasındaki çekişmenin ve başta Almanya ile Amerika arasındaki hegemonya mücadelesinin sahnesi durumuna dönmüştür. Kuşkusuz Engels dönemiyle günümüz arasında temelden bir farklılık var (bunu daha sonra Lenin'in değerlendirmeleriyle birlikte ele alacağız), bu nedenle aynı tarihsizlik olgusunu bugüne taşımaya niyetimiz yok. Ancak Bosna'da birbirinin boğazına sarılan üç

mamlanmasına boyun eğmenin, bu can çekişmekte olan ulusların doğal ve kaçınılmaz yazgısı olduğunu, bin yıllık tarih onlara göstermeliydi.”¹⁰ (abç)

Buradaki “bir ulusal varlığa yeteneklilik” ifadesi, çeşitli akademisyenler için, soyut ve metafizik bir kavram olarak algılanıyor. Oysa Engels bunu, kendinden menkul bir yeteneklilik olarak değil, bir ulusun üzerinde yükseleceği *somut bir temel* olarak algılar. Bu somut temel, tarih-dışı bir şekilde bir ulusla özdeş tutulamaz. Bu temele sahip bir milliyet, değişen koşullarla birlikte, pazarın birleştirici etkileriyle bir ulusa dönüşebilir. Yani bir ulus, toprak-dil-nüfus üçlemesiyle basitçe özdeşleştirilemez. Bu üçlemenin, üzerinde bir ulusun yükselebileceği maddi temeli oluşturduğu doğrudur.¹¹ Fakat toplumun gelişimi içinde ulaştığı kapitalistleşme düzeyi, bu temelle birlikte bir milliyeti, bir ulus durumuna, yani *belirli nitelikteki ilişkiler toplamı* durumuna getirir. Bu da kendi soyut varlığının somut ifadesini ulus-devlette bulur. Eğer daha önceki satırların hemen ardından gelen pasaj dikkate alınırsa, Engels’ in sorunu, soyut bir ulus olabilme yeteneğinde değil somut bir temelde kavradığı anlaşılır:

“... hemen hemen anımsanmayacak eski zamanlardan beri [1000 yıldır –b.n.], tüm *kültür yaşamları* bakımından, Almandan başka *dilleri* olmayan; ve kendilerinde, *sayı ve parçalanmamış bir toprak* gibi, *ulusal varlığın en ilkel koşulları* eksik; yok olmakta bulunan bazı insan toplulukları...”¹² (abç)

Gördüğümüz gibi kültür, dil, nüfus ve toprak, ulusun kendisi olarak değil, “onun en ilkel koşulları” olarak ele alınır. Fakat ulusal bir pazarın ve onun ifadesi olan kapitalist üretim ilişkilerinin olmadığı veya yaratılamadığı durumda, söz konusu milliyetler kendi varlıklarını koruma güdüsü içinde kaçınılmaz olarak gerici bir işleve sahip olacaklardır. Egemenlik altındaki bir milliyetin içinde gelişmeye başlayan burjuvazinin, kendisini henüz bağımsız bir ulus-devletin siyasi ve ekonomik temsilcisi olarak ortaya koyacak kadar güçlü hissetmediği durumlarda, egemen ulus burjuvazisinin bir parçası olarak sahneye çıkma eğilimi ağır basar.

Bağımsız bir devlet talebiyle ayağa kalktığında burjuvazi ayaklarının altında sağlam bir zemin arar. Kapitalizmin gelişmekte olduğu ve ulus-devletlerin kurulduğu tarih kesitinde, bu açıdan yeterli koşullara sahip olmayan bir milliyetin ya da milliyet

¹⁰ *age*, s.362-3

¹¹ Belli bir toprak parçası ve bu toprakta yaşayan bir nüfusun varlığına karşın, dilsel bir karışıklığın hüküm sürmesi, ulus-devletin inşasının önüne asılmaz bir engel çıkarmaz. Tersine, ona ek bir görev yükler: Egemen burjuvazinin dilini resmi bir dil olarak yaygınlaştırma ve diğer dillerin asimilasyonu. Engels’in burada dile getirdiği üçleme, bir ulusun gelişebilmesinin organik temelidir ve bu temelin öğeleri, daha sonra Stalin gibi bir dar kafalının algıladığı gibi birbirinden tamamen ayrılabilir, biri olmadığında diğerlerinin tümüyle değersizleşeceği öğeler değildir. Engels’in ulusu modern bir olgu olarak kapitalizmin yükselişi temelinde algıladığı ve bu yükselişin de istikrarlı olabilmesi için üç aşığı beş yukarı istikrarlı bir pazara gereksindiği unutulmamalıdır. İşte bu koşulla birlikte sözkonusu “üçleme”, kapitalizmin yükselişinin ilk dönemindeki, ulus-devletlerin kurulması dönemindeki önkoşullardır.

¹² *age*, s.363

ğinin Gelecekteki Sonuçları adlı makalesinde kullandığı bir kavramdır. Bu şekilde sorun, bir halkın verili durumda, neredeyse hiçbir toplumsal ilerlemeden nasibini almayıp, olduğu yerde çakılı kalması sorunudur. Bu durumda yüzyıllarca kendi donmuşluğunda çakılı kalan bir halk, şüphesiz ki, modern çağa ait olguları da kendi içinde geliştiremez ve dahası bu geri temeller değişmediği sürece orada ortaya çıkabilecek olan tek şey gericiliktir. Gerçekte, Marksist kalma kaygısındaki yazarlar da bunu reddetmiyorlar. Onlara göre de Güney Slavları o dönemde gerici bir rol oynadılar. Ancak ileri sürdükleri şey şu: Engels, onların gericiliklerinin nedenini somut bir temelde değil, idealist bir temelde ele almıştır ve geçmişlerinin geleceğini de ipotek altına alacağı yargısına ulaşmıştır.

Birinci iddia tamamen gerçek dışıdır. İkinci iddia ise yöntemsel bir sorunu ifade eder. Marx ve Engels’in çeşitli somut olaylara ilişkin kestirimlerini, verili durum içinde, kendi tarihselliğinin sınırlarını dikkate almayarak değerlendiren akademisyenlerin yöntemi tamamıyla ampiriktir. Buna göre, bir iddia tüm sınırlamalarından ve ortaya konuluş koşullarından yalıtılarak ele alınır ve sonra da boş yere, tarihin bu iddiayı doğrulayıp doğrulamadığına bakılır.

Yukarıda 1848 Devriminin Almanya’da patlak verişinin altında yatan kimi dinamiklere değinmiştik. Şimdi de bu devrimde Slavların oynadığı role ve devrimin Almanya’daki gelişimine bir göz atalım. Bir ifadenin kendi tarihsel bağlamından tamamen koparılarak “teori” haline getirildiği bir tarihsizleştirme operasyonunun tersine, biz tarihi şöyle bir özetlemeyi uygun görüyoruz. Mademki sorun Engels sorunudur, özetleme işini onun üzerinden yürütelim.

Engels’in, Polonyalılar, Çekler ve Almanlar arasındaki ilişkileri değerlendiren söz konusu ilk yazısı, aynı zamanda Slavların bir kolu olan Çekler ve Polonyalıların yaşam tarzlarını da ele alır. Almanya’nın doğusu bin yıllık bir süre boyunca Almanlar tarafından ele geçirilmiş ve Almanlaştırılmıştı. Buralardaki Slav kolları tamamen asimile edilmişti. Sorun Slavların bu kolu değildi.

“Ama tüm eski Polonya sınırı ve üzerinde Çek dilinin konuşulduğu ülkelerde, Bohemya ve Moravya’da durum böyle değildir. Burada, iki milliyet her bölgede birbirine karışmış durumdadır: Kentler genellikle az çok Almandır, oysa Slav öge, gene de yavaş yavaş dağıldığı ve Alman etkisinin sürekli ilerleyişi ile geriye püskürtülmüş bulunduğu kırdan ağır basar.”⁵

Her şeyden önce bu söz konusu “ulus”lar, 1848 yılına değin “tarımsal halklar” idiler. Bununla kastedilen; bu “ulus”ların ağırlıklı olarak tarımsal bir faaliyet içinde olmaları değildi. *Onlar neredeyse bütünüyle tarımsal ilişkilere hapsolmuşlardı*. Bu hapsoluş o ölçüde yaygındı ki tüm Orta ve Doğu Avrupa’da söz konusu Slavlar için sınai ve ticari faaliyet tamamen yabancı bir öge idi. Sınai ve entelektüel üretim bütünüyle Alman ve Almanca iken, ticari faaliyet, hatta Slavların tarımsal ürünlerinin Alman kent ve sanayi ürünleri ile değişimi bile, Çek, Bohem, Hırvat vb. olmaktan çok Alman olan Yahudilerin ellerindeydi.

Engels Güney Slavlarını değerlendirirken bu temayı sürekli işleyecektir. Onların köylü temeli ve bu temelde inatla direnmeleri, bu halkların varlıklarını ancak gerici

⁵ *age*, s.324

temelde koruyabilmeleriyle sonuçlanıyordu. Gerilik ve gericiliklerinin kaynağı, Slavların kanında olan bir bozukluktan değil, geri bir üretim ilişkileri bütününe hapsolmalarından kaynaklanmıştı. İşte tarihsizlik kavramı, ancak o dönemde yaşanan tarihsel ilerlemenin dışında kalmak olarak algılanabilir. Engels'in, yaptığı analizin girişinde Güney Slavlarının köylülüğünü ve tarımsallığını vurgulaması başka hiçbir anlama gelmez. Bu ise Löwy gibilerinin iddialarının aksine, Engels'in Slavların gericiliğini, soyut ve tarih-dışı bir temelde değil maddi bir zeminde ele aldığını ve kavradığını gösterir.

Ardından Engels Slavların en güçlü kollarından olan Polonyalılara geçer.

“Son yetmiş yıl, böylece Alman ve Polonya milliyetleri arasındaki ayrım çizgisinin yerini tamamen değiştirmişti. 1848 devrimi ile, tüm ezilen uluslar, hemen bağımsız bir varlık ve kendi işlerini kendileri düzenleme hakkı istediklerine göre, Polonyalıların da hemen kendi ülkelerinin eski Polonya Cumhuriyetinin 1772'den önceki sınırları içinde yeni baştan kurulmasını istemeleri doğaldı.”⁶

Polonya sorununun çözümü için atılması gereken ilk adım Alman ve Polonyalıların Rusya'ya karşı doğu sınırını güvence altına almalarıydı. Polonya'nın kendi kaderini, yükselen Avrupa devriminin ellerine teslim etmesi, onu da bizzat Avrupa devrimi gibi Çarlıkla karşı karşıya getirdiğinden, Cumhuriyet mücadelesinin zaferinin garanti altına alınması, ancak Avrupa gericiliğinin bu kalesinin yerle bir edilmesi ile mümkün olabilirdi. Bunun sağlanmasının tek yolu Ruslara karşı bir savaşı ancak savaşın kendi egemenliğinin altını oyacağını düşünen Alman burjuvazisi, böyle bir savaştan yana olmadı. Komünistlerin *bu temelde* desteklediği Polonyalılara Alman burjuvazisi tarafından verilen sözler ayaklar altında çiğnendi. Hükümetin izniyle kurulan Polonya birliklerinin üzerine Alman burjuvazisi ve Prusya monarşisini temsilen gönderilen ordu, bu birlikleri ezdi ve yok etti. Böylece Polonya halkı karşısında Alman burjuvazisini de bulmuş oldu. Ancak onlar, uğradıkları bu ihanet nedeniyle kutsal ittifak monarşilerinden birinin kapısını çalmadılar, *hepsine karşı* kendi mücadelelerini yürüttüler.

Güney Slavların gericiliğinin nedenlerini Engels'in anlamadığını ileri süren Löwy-Traverso, bu gericiliğin bir nedeni olarak Alman, Macar ve Polonyalıların Güney Slavlarını ezdiklerini belirtirler. “Devrim” tarafı kendisini ezdiğine göre karşı devrim tarafına geçmeleri bu yazarlara göre anlaşılabilir bir olgudur. Oysa bu iddia tamamiyle yersizdir.

Tarihte ulus-devletini kurma hedefiyle yola çıkan herhangi bir burjuvazinin, bağımsızlığını kazandıktan sonra sınırları içindeki diğer ulus ya da azınlıkların özgürlüklerini gönül rızasıyla tanıdığı görülmemiştir. Böyle bir adımı atabilen tek devrim, Ekim devrimidir. Ancak o zaten, ulusal devlet hedefiyle değil, proleter devlet hedefiyle yola çıkmıştı.

1848 devriminde ise proletarya hiçbir yerde iktidarı ele alamadığı gibi, henüz böylesi net bir hedefi yoktu ve olamazdı da. Bu devrim gecikmiş bir burjuva devrimiydi. Ve proletarya, nadiren ve kısmen de olsa gücünü ortaya koyduğu her yerde ezilen halklara yardım elini uzattı. Ama ilerici olanlarına; örneğin Macarlara Viyana'nın yardı-

İşçi sınıfı, sayıca kalabalık, öndersiz, siyasi eğitimden yoksun, öfkeli olduğu kadar korkak, silahsız ama dövüşmeye hazır, yeni örgütlenmiş bir durumdaydı. Mart ve Mayıs olaylarındaki durum tam tersine dönmüştü ve verili durumda yenilgi kaçınılmazdı.

1 Kasım'da Viyana düştü ve ardından Berlin Kurucu Meclisi dağıtıldı. Kurucu Meclis, halkın radikal kesimlerinden duyduğu korku nedeniyle sarayla uzlaşma içinde idi; feodal ayrıcalıkları tanımış ve canlandırmış böylece de Alman köylülerine ihanet etmişti...

Tüm bu gelişmeler Güney Slavları için belirleyici olmuştur. Kendi elleriyle devrimi ezerek tekrar egemen duruma getirdikleri imparator, düzeni sağlar sağlamaz Diyet'i kapatıp onun Slav çoğunluğunu silah zoruyla dağıttı. Ve artık Engels'in ünlü değerlendirmesi gelir:

“Almanya Slavlarının, bağımsız bir ulusal varlık kazanma girişimleri, o zaman, ve büyük bir olasılıkla her zaman için, böyle bir son buldu. Milliyet ve siyasal canlılıkları uzun zamandan beri boğulmuş ve bunun sonucu, bin yıla yakın bir süreden beri tıpkı İngiltere'deki Galliler, İspanya'daki Basklar, Fransa'daki Bretonlar ve Kuzey Amerika'nın işgal edilen bölümlerindeki İspanyol ve Fransız asıllı yerliler gibi, kendilerini fethetmiş bulunan daha güçlü bir ulusun izlerinden gitmiş bir çok ulusun dağınık kalıntıları, o ölmekte olan milliyetler, Bohemyalılar, Karitanyalılar, Dalmaçyalılar vb., kutsal 800 yılındaki siyasal statu quo'larını yeniden kurmak için, 1848'in genel karışıklığından yararlanmaya girişmişlerdi.”⁹

Engels tüm bu tarımsal halkları, bu niteliklerini korudukları sürece yok olmaya mahkûm görüyor. Çünkü bunlar bu nitelikleriyle bağımsız bir harekete girişemiyorlar ve daha büyük güçlerin entrikalarına alet oluyorlar, sonunda da bu güç tarafından aldatılıyorlardı. Tarihteki durumları bunu gösterdiği gibi devrim içinde oynadıkları rol bunu bir kez daha kanıtladı. Bu döngüden kurtulmalarının tek yolu verili üretim tarzından kurtulmaları idi.

Birkaç yüz bin kişiden birkaç milyona kadar uzanan bir yelpaze içinde bu uluslar geçmişte Almanlaştırmaya karşı koyamamışlardı. Oysa Macar ve Polonyalılar bu sürece direnebilmişler ve Almanlaştırma onların sınırına geldiğinde durdurulmuştu. Bunun nedeni Macar ve Polonyalıların daha o dönemde bile bağımsız bir ulus oluşturabilme temellerinin olmasıydı.

Böylece kimilerince “Engels'in ulusları, tarihli ve tarihsiz uluslar olarak kategorileştirdiği” değerlendirmesine yol açan pasaja geliyoruz.

“... Almanların bu emme eğiliminin, geçmişte de, şimdi de, Batı Avrupa uygarlığının, bu kıtanın doğusuna kendisi aracıyla yayıldığı en güçlü araçlardan biri olduğunu; bu eğilimin, Almanlaşma süreci, ancak Macarlar ve belli bir noktaya kadar da Polonyalılar gibi, *bağımsız bir ulusal varlığa yetenekli, büyük, yoğun ve hiçbir saldırıya uğramamış ulusların* sınırına eriştiği zaman durabileceğini; ve sonuç olarak, kendilerinden daha güçlü komşular tarafından bu eritilme ve emilme sürecinin ta-

⁶ agm, s.325

⁹ Engels, *Düzenin Yeniden Kurulması, Reichstag ve Prusya Meclisleri*, Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim içinde, s.362

dan ve Macarlar bunu bastırmadan önce Slavlar monarşiyile türlü entrikalara girişmişlerdi.

İşsizlere verilen yardımın kesilmesiyle Viyana'da da işçiler ayağa kalktılar. Macar devriminin patlak verişiyile birlikte İmparator Macar Diyeti'ni dağıtarak, "güney Slovenya gericiliğinin başı Hırvat ban Jellachich'i Macaristan askeri ve sivil valisi yapıyordu. Viyana'daki birlikler Jellachich'i kabul ettirecek orduya katılma emrini aldılar. İmparatorun anayasal hükümet ilkelerinin üstünden atlaması anlamına gelen bu hareket üzerine halk, lejyon ve Ulusal Muhafız ayaklandı. Zafer o an için halkın oldu. İmparator ve saray, yarı-Slav bir bölgeye kaçtılar. Ve orada Slavları etraflarında toplamaya başladılar.

Viyana'nın çevresinde toplanan imparatorluk ordusunun komutanı, daha kısa süre önce Slav kongresini dağıtan Prag fatihi Windischgraetz birdenbire Slav ulusal kahramanı oluverdi. Tüm Slavlar onun ordusuna katılıyorlardı, yani kendilerini ezen bir orduya. Bir parantez açalım. Löwy, Güney Slavlarının, Alman devriminin görevlerini yerine getirmemesinden dolayı gericiliğe itildiklerini belirtirken, aynı sorunun köylülüğü de devrime yüz çevirmeye götürdüğünü ileri sürer. Löwy bu noktada dehşet bir iddiayla ortaya çıkar: Monarşinin ordularında da bu köylüler varmış! İlk Slavlar zaten köylüydüler, ikincisi Viyana'da daha Martta devrim patlak verir vermez imparator feodal angaryaları kaldırarak köylülüğü devrimden yalıtmayı başarmıştı. Bu nedenle köylülerin aktif katılımı, *ilk elde*, devrimin yetersizliği nedeniyle değil bu acıkarlıca manevrayla engellendi. Dahası köylülerin bir tarihsel kesitte oynadıkları genellikle gerici rol hepimizin malumudur.

"Alt orta sınıf, küçük imalatçı, dükkancı, zanaatçı, köylü, bütün bunlar, orta sınıfın parçaları olarak varlıklarını yok olmaktan kurtarmak için *burjuvaziye karşı* (abç) savaşır. Bunlar, şu halde, devrimci değil, tutucudurlar. Hatta gericidirler, çünkü tarihin tekerleğini gerisin geriye döndürmeye çalışırlar. Kazara devrimci olsalar bile, proletaryaya katılmak üzere olduklarından ötürü böyledirler; şu halde, o andaki çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını korumakta, proletaryanın bakış açısını edinmek için kendilerininkini terk etmektedirler." ⁸

Slavların da köylü oldukları hatırlanırsa, sonuç açık değil mi? Köylü kaldıkları sürece gericiliğe meylederler, proleterleştikleri ölçüde de geleceğe bakarlar. Öyle de oldu. Ama bunlar bir yana, Engels'in Slavlara ilişkin getirdiği açılımları çürütmek için bundan daha fuzuli bir argüman ortaya atılamaz. Monarşi ordularının gövdesi tarihte hangi dönemde köylüler dışında bir sınıf tarafından oluşturulmuştur?

Geri dönelim.

Viyana'da zafer kazanılır kazanılmaz burjuvazideki işçi korkusu yeniden patlak verdi ve iki sınıf yeniden ayrıştılar. Lejyon bu ayrımı kavrayacak ve yönetimi ele alacak yetenekten yoksundu. İşçiler ise silahsız, örgütsüz ve bilinçsizdi ama eline silah geçtiğinde sonuna kadar dövüşmeye hazır. Viyana'nın dışında "iyi örgütlenmiş ve iyi komuta edilmese de, hiç değilse komutanları bulunan altmış yetmiş bin adam"; içerde ise "karişiklik, sınıfların bölünüşü, örgütsüzlük" yer alıyordu. Ulusal Muhafız, dövüşmek istemeyenler, kararsızlar ve harekete hazır olanlar şeklinde bölünmüştü.

mı. Bir burjuva devrimin görevi, sınırları içindeki halklara bağımsızlıklarını vermek değil, tüm bu halkları tek bir çatı, tek bir devlet, tek bir gümrük altında, tek bir pazar aracılığıyla toparlamaktır. Böyle bir devrim için ulusal sorun, ezilen uluslara bağımsızlıklarını bahşetme sorunu değil, bizzat egemen burjuvazinin kendi ulus-devletini kurma sorunudur. Söz konusu olan proletarya devrimi olduğunda ise sorun bambaşkadır. Bir proleter devrimle burjuva devrimini birbirinden ayıramayacak kadar körleşen Löwy ve Traverso'nun iddiası ise, burjuva devrimlerine tarihte hiçbir dönem sahip olmadıkları bir misyonu yükleyen bir gaftan öte bir şey değildir.

Gördüğümüz gibi daha devrimin altıncı haftasında devrim Polonya'yı ezdiği halde onlar Çarın kucağına atlamadılar. Dahası Güney Slavlarını yalnızca gelişen burjuvazi ya da burjuva hareketleri ezmediler. Kucağına atladıkları monarşiler de Slavları, hem de devrim süreci içinde aynı derecede ezip, kandırdılar. Ancak kendisine ihanet eden de düşman hanesine yazarak cepheyi genişleten Polonyalıların tersine, o dönemde benzer durumla karşılaşan Güney Slavları Çarın piyonluğunu seçmişlerdir.

Şimdi gelelim onlara.

Bohemya'da durum farklıydı. Çek ve Alman öge tamamen iç içe geçmiş, nüfusça da birbirini dengeler hale gelmişti. Toplumsal yaşamın tüm alanları, *kır hariç*, Almanların elindeydi. Durum o kadar giriftti ki başkent Prag'da bile iki halk birbirini dengeliyordu. Engels ilginç bir örnek verir: Çek milliyetçiliğinin başı bile, Çek dilini doğru dürüst konuşamayan bir profesördür. Bu milliyetçilik, gıdasını sokaklardaki barikatlardan değil, çalışma odalarından alır!

Bu denli güçsüz olan bir halk kurtuluşu nerede arar? Güney Slavları bu soruya Panslavizm diyerek yanıt verdiler. Bohemya ve Hırvatistan'ın "bağımsız bir ulus olacak kadar güçlü olmamaları" ve daha güçlü uluslar tarafından sürgit asimilasyon, bu milliyetlerin gözünde bağımsızlığı ancak diğer Slavlarla kurulacak bir ittifakın sonucu olarak görme eğilimini doğurdu.

Panslavizm

"Uygar Batıyı barbar Doğuya, kenti köye, ticari, sanayi ve entelektüel yaşamı, Slav serflerinin ilkel tarımına bağımlı kılmaktan aşağısını kurtarmayan bu saçma ve karşıtarihsel hareket, tarih bilimine meraklı bazı Slavların çalışma odalarında işte böyle hazırlandı. Ama bu acayip teorinin arkasında, korkunç Rus imparatorluğu gerçekliği dikiliyordu... Ve Rus siyasetinin, moda haline gelmiş, ve amaçlarına türetililecek başka her sistemden daha uygun düşen panslavist sistemi, merkezi Avrupa'da hangi düzenlerle desteklediği bilinir. Öyleyse, Bohemyalı ve Hırvat panslavistler, birileri bile bile, öbürleri bilmeden, Rusya'nın dolaysız çıkarına çalışıyorlardı; en iyi olasılıkla, Rus egemenliği altındaki Polonya milliyetinin yazgısını paylaşıp milliyet kuruntusu için, devrim davasına ihanet ediyorlardı." ⁷

Engels, çok önemli bir noktaya değiniyor. *O çünkü şekliyle* Panslavizm, Rus gericiliğinin elindeki en verimli araçtır. Polonyalılar bu tuzağa düşmemişlerdir. Macar devriminin hemen ardından toplanan Slav kongresine katılan delegeler, birbirlerini

⁸ Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, SY içinde, c.1, s.143

⁷ Engels, *Panslavizm, Schleswig-Holstein Savaşı*, Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim içinde, s.328

anlamanın tek aracı olarak nefret ettikleri Alıncayı kullanmak zorunda kalmışlardı. Dahası, bu kongre, Engels'in sözleriyle gerçek Slav kongresince, *şehirdc toplanan silahlı Slavların* oluşturdukları birliklerin müdahalesiyle kentten kovuldu ve dağıtıldı! Polonyalıların ve Macarların bağımsızlık istekleri Rusya'ya endekslenmemiş ve onu karşısına almışken, diğer Slavların bu temeldeki Panslavizmi doğrudan Rus gericiliğinin yayılma zeminini oluşturuyordu. Bu iki Slav kolu arasındaki ayrım neredeydi de "aynı" emellerle yola çıkan halklardan biri devrim yoluna diğeri karşı devrim yoluna girdi? Bu sorunun cevabı ancak Engels'in belirttiği gibi, söz konusu halkların içinde bulundukları ekonomik gelişme düzeyindeki farklılıkla açıklanabilir.

1848 Devrimlerinin gündeme getirdiği temel sorun feodal egemenliklerin yıkılması iken, kent yaşamının ve dönemin ilerici toplumsal ilişkilerinin dışında kalmış Slav halkları, kendi varoluş koşullarını *gelecekte değil geçmişte* buluyorlardı. Yüzyıllardır içinde bulundukları donmuş yapı, onları doğası gereği bu yapının korunması yönünde bir çabaya sevk ediyordu. Bu korunacak yapının belirleyeni olan üretim tarzının Avrupa çapındaki temsilcisi ise monarşilerdi.

Rusya-Prusya-Avusturya monarşilerinden oluşan kutsal ittifak bu yapıyı, bu halkları karşı devrimin yedek ordusu olarak kullanmak suretiyle, gayet güzel sömürdü. Güney Slavlarının, içinde bulundukları kırsal ilişkileri korumak ve bu ilişkileri kendi adlarına koparacakları bir dizi ödünle pekiştirme gayretleri, dönüp dolaşıp Panslavizme yol açıyordu. Kapitalist üretim tarzına uyum sağlayamamaları, bu üretim tarzının onlara getirdiği felaket ve kapitalistleşen uluslar karşısında şuraya buraya dağılmış verili düzensizlikleri, her yerde kendi milliyetlerinin gelişimi için bir dezavantaj yaratıyordu. Böylece, orada ya da burada kendi ulus-devletini kurmaya girişmiş, tarihsel ilerleyiş açısından daha gelişmiş ulusların denetimi ve baskısı altına giriyorlardı. Bir bağımsızlık mücadelesine girişseler dahi, dönüp dolaşıp kendilerini bulacakları yer Rus monarşisinin yanı olacaktı. Zaten diğerleri ile karşılaştırıldığında az olan nüfusları, bir de dağınmış bir yerleşim ile birleştğinde (ki kırsal yerleşimin bu temel belirleyeni ek olarak yaşam bölgelerinde varolan diğer ulusal azınlıklar; Almanlar, İtalyanlar, Türkler vb.) söz konusu düzensizliği iyiden iyiye arttırıyor ve bölgeye içinden çıkılmaz kozmopolit bir görünüm veriyordu.

Bu durumda Slav milliyetlerin kendi mevcudiyetlerini korumalarının iki koşulu vardı: Birincisi, kendi mevcudiyetlerini eski feodal üretim temelinde koruma çabası ve ikincisi, birer Slav kolu olarak bağımsız olmak yerine başını Çarın çektiği bir Slav bütünlüğü içerisinde kendini ifade etme. Bu politikaya çalışma masalarında bir ad da konuldu: Panslavizm. Bu akım doğrudan bir şekilde kendine bir de garantör, dahası bir lider bulacaktı. Bu lider bir yandan bir kolu olduğu Slavların en büyük bölümünü oluşturuyordu, diğer yandan da Ortodoksluğun verili merkezi durumunda idi: Feodalizmin gözbebeği, Avrupa demokrasisinin başındaki demokles kılıcı, Çarlık Rusyası.

1848 Devrimlerinin Patlak Verişi ve Gelişimi

Şubat'ta Paris'te bir işçi ayaklanması olarak patlak veren devrim, Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan vb. gibi ülkelerde her biri kendi özgünlükleri ile demokratik devrimlerin yükselişince izlenmişti. Bu ülkelerde biri diğerinden doğrudan etkilenecek, öteki *daha çok* kendi dinamiğiyle, bu devrimlere giren sınıfların başlangıçtaki

kutuplaşmasının farklılaşarak mülkiyet zeminindeki bir kutuplaşmaya evrildiğini ve giderek devrimin geri çekildiğini gözliyoruz. Belirleyici anlardan biri ya da biricisi Haziran'da patlak verdiğinde yer Paris'ti ve ayakta olanlar yine işçilerdi. Paris'teki ayaklanma bir proleter damgası taşıdıkça ve bu tüm Avrupa'ya gerçek savaşımın işçiler ile ona düşman tüm sınıflar arasında geçtiğini gösterdikçe, çarpışmalar eşi benzeri görülmemiş bir azgınlığa büründüler. Paris'teki ayaklanma tüm bir kıta devriminin kaderiyle birleşmişti. Eğer zafere ulaşırsa bu, tüm kıtada yeni bir devrim tufanı ama bu kez işçilerin daha önde oldukları bir tufan anlamına gelecek, eğer yenilirse en azından geçici olarak karşı-devrimin zaferi olacaktı.

1848 devrimlerinin dönüm noktası olarak kabul edebileceğimiz Haziran Paris ayaklanması, Fransa bir tarafa bırakıldığında genel olarak tüm kıtada *acil görevleri ve büyük ölçüde hedefleri* açısından da bir burjuva devrimi olan 1848 kalkışmasını, "tüm kıtayı yeni devrimler selinin basması" olasılığı ile karşı karşıya bırakıyordu. Devrimin süreklileşme eğiliminin alabildiğine hissedilmeye başlandığı bir durumdu bu. *Bu his, Cumhuriyetçi Fransa'dan, monarşist Prusya ve Çarlık Rusya'ya kadar egemenlerin kucaklaşmalarının altında yatan temel güdüyü oluşturuyordu.* Fakat bir devrimin süreklileşme dinamiği taşıması ve hatta bunun açık bir yönelim olması, hiçbir şekilde bu olasılığın kesin bir gerçeklik haline gelmesini zorunlu kılmaz. Keza Paris acı bir şekilde bunu gösterdi. Proleterler ezildiler.

Gerçekleşmeyen bir olasılık, gerçeklik haline gelme onurunu karşı devrime bıraktı. Tüm Avrupa, Paris proleterlerinin yaktığı ateşin anlamını kavramış tutucuların ve karşı-devrimcilerin gericilik sahnesi haline geldi. Sokak savaşlarının ordu tarafından kazanılması yeni bir şeydi ve ordunun güven tazelemesine yol açmıştı.

Paris ayaklanmasının yenilmesi, Almanya'daki eski feodal sınıf ve bürokrasinin burjuvaziden kurtulma ve Mart öncesi Almanya'ya geri dönüş girişimlerinin de başlangıcı oldu. Ordu burjuvazinin malı değildi ve Fransız ordusu ne yapılacağını göstermişti.

Çeşitli partilerin arasındaki ilişkinin gitgide kızışması güz başlarında Frankfurt'ta bir ayaklanmayla sonuçlandı. Hükümet ve Meclis tüm itibarını kaybetti ve "dört başı mamur bir sıfır" durumuna düştü.

Paris proleter ayaklanması Fransa için ne kadar önemliyse, Almanya için de o kadar önemli bir başka ayaklanma gündeme geldi: Ekim 1848 Viyana devrimi.

Paris Haziran ayaklanmasının Almanya'daki devrimci karşılığı olan Viyana ayaklanması, Alman devrimi için gerçek bir dönüm noktası oldu. Ve işte Slavların da sahnedeki yerlerini almaları bu noktada gerçekleşti.

"Anarşi" tüm toplumda yaygınlaşırken, çökme noktasına gelen ekonomiyi tekrar rayına oturtma, üretim ve ticareti yeniden canlandırma hevesindeki burjuvazi, devrimin bittiğini ve "düzen"i ilân etmek için bir bahane peşinde koşuyordu. Sarayın korkulacak bir düşman olmadığına ve onunla uzlaşılabilirliğine inanan burjuvazi, aradığını, Temmuz'ta toplanan Kurucu Meclis'te buldu.

Bu sırada Diyet'te, Diyet'in sol kanadını oluşturan Alman ve Macar devrimcilerine karşı, Slav temsilciler monarşinin yanına geçmişler ve onunla birlikte komplolar tezgahlıyorlardı. Henüz ne Macar devrimi ne de diğer ayaklanmalar patlak vermişlerdi. Yani daha Hırvat Cumhuriyetini ilân eden Prag'daki Slav kongresi toplanma-